

CHINESE MIGRATIE NAAR BELGIË

Belangrijkste trends en vooruitzichten

**Centrum voor gelijkheid van kansen en voor
racismebestrijding**

Executive Summary

Chinese migratie naar België: belangrijkste trends en vooruitzichten

-Chinese migratie is geen nieuw fenomeen. Chinezen behoren tot één van de oudste diaspora gemeenschappen. Wereldwijd zou het aantal Chinezen dat in het buitenland verblijft schommelen rond 33.3 miljoen. Het merendeel is gevestigd in Zuid-Oost Azië (77%) gevolgd door de VS (11.6%) en Europa (8,4%)

-Chinese migratie naar West-Europa is gesitueerd in de tweede helft van de 19de eeuw. De meerderheid Chinezen waren zeelieden, afkomstig uit de provincies Guangdong en Fujian. Zo ontstond in verschillende Europese havensteden een cluster van Chinese zeelui. Er was ook een kleine groep van rondtrekkende handelaars en marktkramers. Het Russische rijk rekruteerde tot 1917 ook Chinese werkkrachten om te werken in Siberië.

-Tijdens WWI werden een 100.000 tal Chinezen uit Shanding aangeworven om te werken aan het westelijk front.

-Migratie na WWII is gekenmerkt door familiemigratie uit de voormalige Britse kroonkolonie. Ze zijn vooral actief in de catering sector. Ze zijn succesvolle etnische ondernemers, die in één generatie tijd sociale promotie gemaakt hebben. Ze kwamen aan in de golden sixties, toen de economie bloeiende was en voor de immigratiestop van 1974.

-De nieuwe migratie uit de Volksrepubliek van China, die het hoofdthema vormt van dit analyserapport, is druppelsgewijze opgestart in 1980 en in versneld tempo evolueerde in het eropvolgend decennium, onderscheidt zich van de vorige periode op vlak van omvang en van aard. Deze migratie kan niet losgekoppeld worden van de politieke, economische, sociale en culturele ontwikkelingen in China. Het moderniseringsbeleid dat ingevoerd werd in 1978 en vooral sinds de emigratiewet van 1985 hebben het startschot gegeven van de huidige migratiestroom uit China. De bloedige onderdrukking van de

studentendemonstratie op het Tien'anMen plein op 4 juni 1989 heeft o.a. geleid tot meer emigratie. Ook demografische en economisch-sociale verschuivingen dragen bij tot de intensificatie van deze migratie.

-De nieuwe Chinese migratie in België ontvouwt zich in een restrictief immigratiebeleid. Het huidige immigratiebeleid kan in twee grote categorieën worden ingedeeld: immigratie gebaseerd op humanitaire gronden en gezinshereniging. Economische migratie, sinds 1974 officieel vrijwel nul bedraagt, wordt op dit moment onder impuls van Europa ter discussie gesteld.

-Onder de groep van legale Chinese migranten is het aantal asielaanvragen verwaasloosbaar. Gezinshereniging is eveneens minimaal. Studentenmigratie daarentegen is aanzienlijk toegenomen in de laatste vijf jaar. In 1999 bedroeg het aantal aanvragen voor studentenvisa 300. Dit aantal is vervierdubbeld in 2003 met 1267 aanvragen. Eénzelfde opwaartse trend kan ook verwacht worden van toeristen en zakenlieden.

-Naast legale migratie is er ook een groep van clandestiene economische migranten, al dan niet slachtoffer van mensensmokkel/-handel. Ondanks het gevaarlijk traject dat ze afleggen, de hoge sommen die ze neertellen aan 'slangenkoppen' (mensenhandelaars), de harde werkomstandigheden en hun precaire statuut is hun motivatie om te migreren uiterst robuust. Het hoofdmotief voor emigratie is de levensstandaard van de familie te verhogen. Bovendien spreekt migratie tot de verbeelding bij vele Chinese jongeren. Migratie is het middel bij uitstek om sociale promotie te maken. Migratie leidt ook tot meer aanzien en respect in het land van herkomst.

-Alles wijst erop dat de migratiedruk vanuit China niet gaat luwen. Integendeel met de economische expansie en de daarmee gepaard gaande demografische en sociale verschuivingen in China en de opportuniteiten in het Westen is de kans reëel dat de migratie toeneemt in de verschillende categorieën: studenten en wetenschappers, hoogopgeleiden, toeristen, zakenlieden, illegale economische migranten en in het kielzog van de andere groepen gezinsherenigers.

Executive Summary

Inhoudsopgave

Inleiding

1. Chinese migratie: oude en nieuwe trends

- a. Algemeen
- b. De verschillende golven
- c. Chinese migratie naar Europa en België: tot eind 1980
 - i. Midden 19de eeuw-1950
 - ii. Periode 1950-eind 1980

2. Hedendaagse migratiestroom uit China: structurele factoren

- a. Algemeen
- b. De verschillende domeinen van het emigratiebeleid
 - i. Algemeen
 - ii. Controle op uitwijking: grenzen, grenshandel en paspoortstelsel
 - iii. Diaspora-beleid
 - iv. Studentenmigratie
 - v. Onderwijsagentschappen
 - vi. Arbeidsexport
 - vii. Emigratie-agentschappen
 - viii. Toerisme en toerisme-agentschappen
 - ix. Bestrijding mensenhandel
- c. Demografische en economisch-sociale verschuivingen: interne migratie en expansie van emigratieregio's
 - i. Algemeen
 - ii. Provincie Guangdong
 - iii. Provincie Fujian
 - iv. Provincie Zhejiang
 - v. Regio Dongbei

3. Chinezen in België: trends en motieven

- a. Algemeen
- b. Legale migratie
 - i. Asielmigratie
 - ii. Familiehereniging
 - iii. Migratie van studenten, navorsers en hooggeschoolden
 - iv. Zakenreizen
- c. Illegale migratie
 - i. Algemeen
 - ii. Motieven
 - iii. Migratie als middel voor sociale mobiliteit
 - iv. Smokkelorganisaties
 - v. Contactname en rekrutering
 - vi. Modus operandi
 - vii. Trafiekroutes
 - viii. Socio-economisch profiel
 - ix. Het leven als een illegaal
 - x. Terugkeer

4. Besluit

Bibliografie

Inleiding

Het opzet van dit analyserapport is de Chinese migratie naar België in kaart te brengen met een focus op de hedendaagse trend. Aangezien de huidige migratiecontext gekenmerkt wordt door een toenemende complexiteit en mondialisering, wordt ook aandacht besteed aan de Europese dimensie. De hedendaagse flow wordt gekaderd in een historisch perspectief. Migratie is een fenomeen van alle tijden en Chinezen behoren tot één van de oudste diaspora gemeenschappen. De aanwezigheid van co-etnische gemeenschappen in het bestemmingsland speelt doorgaans een bevorderende rol in het aantrekken van nieuwe migraties. Niettemin dient onderstreept te worden dat nieuwe ontwikkelingen zich hebben voorgedaan in het migratiegebeuren op wereldvlak vanaf de tweede helft van de jaren 80. De specificiteit van de hedendaagse migraties is gesitueerd op vlak van de schaal en de aard van de migratiebewegingen. De migratie vanuit China in de laatste twee decennia is hiervan een treffend voorbeeld. Migratie kan niet louter gezien worden als een rechtlijnig traject van een migrant die het land van herkomst voorgoed verlaat om zich permanent te vestigen in het bestemmingsland. Het is eerder een complexe samenloop van instellingen en processen die migratie mogelijk maken in de landen van herkomst, doorreis en bestemming enerzijds en de strategieën die migranten hanteren om in te spelen op de nieuwe opportuniteiten. Dit wordt ook migratieconfiguratie genoemd (Pieke 2004:20). Een migratieconfiguratie omvat de interactie van velerlei instellingen en praktijken in de landen van herkomst, doorreis en bestemming, die een invloed hebben op migratieflows. Concrete instellingen zijn uiteraard de bevoegde officiële instanties in de verschillende landen (immigratiediensten, politiediensten, enz) maar ook verwantschapsgroepen, vrienden en co-etnische gemeenschap op verschillende locaties van het migratietraject, mensenhandelaars, transporteurs, enz. Een ander nieuw gegeven is de onomkeerbaarheid van de migratie. Eenmaal men de stap gezet heeft om uit te wijken, is voor velen geen terugweg meer mogelijk naar een 'sedentair' bestaan. Migratie of het nomadische bestaan is een levenswijze geworden. Ze blijven volharden in hun poging het land van herkomst te verlaten voor andere oorden met een sterke overtuiging iets nieuws op te bouwen. De migratie eindigt niet wanneer ze aankomen in het land van bestemming. Migratie eindigt evenmin met aanhoudingen en opsluitingen in het land van bestemming of doorreis.

Samengevat worden nieuwe migraties gekenmerkt door het samenspel van politieke en sociale instellingen en praktijken in de landen van oorsprong, doorreis en bestemming en het migratieproject van de migranten zelf. De casus van de Chinese migratie wordt getoetst aan voornoemde kenmerken van nieuwe migratieconfiguraties.

De aanwezigheid van Chinezen in België is in vergelijking met andere etnische minderheden haast niet bestudeerd. Dit geldt ook voor de andere EU-lidstaten. Dit is te verklaren door het feit dat ze geen voorwerp uitmaken van het beleid m.b.t.

minderheden/vluchtelingen, resp. het integratie- en asielbeleid. Toch is er een aanwezigheid van Chinese migranten in België. De pioniers kwamen aan in de jaren 20 maar de eerste migratiegolf nam een aanvang vanaf de tweede helft van de jaren 60. Deze flow stagneerde na 1974, toen de immigratiestop voor laaggeschoolden ingevoerd werd. Vanaf het begin van de 90er jaren werd de migratiedruk vanuit de Volksrepubliek China meer zichtbaar, waaronder vooral illegale economische migranten maar ook legale familieherenigers, studenten en recent ook een groeiend aantal zakenlui.

De analyse is gebaseerd op desk research en veldwerk. Desk research verwijst naar de wetenschappelijke literatuur, internationale migratierapporten, nationale en regionale beleidsdocumenten en -statistieken en gerechtelijke dossiers van mensenhandel/smokkel. Het etnografische luik bestaat uit diepte-interviews met een breed waaier van actoren. Deze zijn: de illegale Chinese migranten zelf in de gesloten centra en hun maatschappelijke assistenten, officiële instanties, Chinese verenigingen en individuen, die actief zijn op het terrein.

Deze methodologie, die een kwantitatief en een kwalitatief luik omvat, leent zich tot een analyse, die gebaseerd is op cijfermateriaal, feiten en andere objectieve informatie naast het migratieproject en -verhaal van de migranten zelf. Een zo waarheidsgetrouw mogelijke weergave van migraties op basis van cijfers en feiten is noodzakelijk en urgent om opnieuw na te denken over migraties en de impact ervan op de vele maatschappelijke domeinen. Deze uitgave past volledig in de reeks van analyserapporten: belangrijkste trends en vooruitzichten van het Departement Migratie van het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding.

1. Chinese migratie : oude en nieuwe trends

a. Algemeen

Chinese migratie is geen recent gegeven. Chinezen behoren tot één van de oudste diasporagemeenschappen in de wereld. Daarom kan Chinese migratie omschreven worden als een historisch, complex en mondiaal/transnationaal fenomeen. Ter illustratie: volgens conservatieve schattingen zou het aantal Chinezen, dat in het buitenland woont, schommelen rond 33.3 miljoen (Li 2000). Volgens diezelfde bron leeft het merendeel in Zuidoost Azië. In absolute cijfers betekent het dat 25 miljoen of 77.3% van het totaal aantal overzeese Chinezen in Zuid-Oost Azië gevestigd zijn. De VS neemt de tweede plaats in met 3.8 miljoen of 11.6 % van het totaal. In Europa wordt het aantal Chinezen geraamd op 2.8 miljoen of 8.4% van het totaal.

Tabel 1: Chinezen in de wereld

Regio	Aantal in absolute cijfers	In percentage
Zuid-Oost-Azië	25,000,00	77,3
Verenigde Staten	3,800,000	11,6
Europa	2,800,000	8,4

Bron: Victor Li

Andere bronnen geven een hoger aandeel van Chinezen in Europa doordat de Chinezen in de voormalige Sovjet-Unie ook bij Europa gerekend wordt (Ma Mung 2000).

b. De verschillende golven

Chinese emigratie ging reeds van start in de 15de eeuw. De eerste golf vertrok tussen 1400 en 1430 richting Zuid-Oost-Azië. Dit verklaart de prominente aanwezigheid van Chinezen in deze regio. De tweede golf voltrok zich in de tweede helft van de 19de eeuw. De tweede emigratiegolf is in essentie een migratie van goedkope arbeidskrachten op grote schaal. Niet minder dan 2 miljoen Chinezen zijn geëmigreerd naar het buitenland. Sommigen zochten hun heil in de naburige landen

van Zuid-Oost-Azië, waaronder Maleisië, Indochina, Sumatra, Java en de Filippijnen. Anderen weken uit naar nieuwe bestemmingen zoals Hawaii, West Indies, Californië en Australië maar ook Afrika, met name Mauritius en Zuid Afrika. De afschaffing van de slavernij, de gestage industrialisering in de 19de eeuw en de vraag naar goedkope arbeid in de Westerse wereld hebben eveneens een rol gespeeld als pull factor vanuit de bestemmingslanden op de exponentiële groei van de Chinese emigratie. De Chinezen trokken naar San Francisco en in een later stadium naar Australië op zoek naar goud. Anderen weken uit naar Zuid Afrika om er te werken in de steenkoolmijnen. Nog anderen zijn naar Maleisië gegaan om er tin te ontginnen of naar Noord Amerika om mee te werken aan de uitbouw van de spoorwegen. Anderen vonden de weg naar Cuba, waar ze werkten in de suikerrietverbouwing.

Er bestonden twee systemen, waarin behoeftige Chinese emigranten zich konden inschrijven: het koelie-systeem en het ticket-op-krediet systeem.

Het koelie-systeem is een dwangarbeidsovereenkomst, waarbij Chinese handelaars het passagegeld voorschoten aan Chinese emigranten voor hun overtocht naar overzeese plantages, vooral in Amerika en Zuid Oost Azië. De Chinese term voor het coolie systeem is dan ook veelzeggend 'het kopen en verkopen van varkens'. Het ticket-op-krediet systeem, een mensenhandelpraktijk *avant la lettre* voorziet dat het passagebiljet op krediet kan bekomen worden. Eenmaal aangekomen in het land van bestemming wordt het passagegeld betaald door een familielid, vriend, kennis of een werkgever aan de Chinese handelaars in China. In ruil hiervoor moet de migrant voor degene, die het geld voorgeschoten heeft werken om zo de schuld af te bouwen. Het cooliesysteem wordt vaak gelijkgesteld met gedwongen migratie, een alternatieve vorm van slavernij na de afschaffing van de slavernij, terwijl de migrant in het ticket-op-krediet systeem in principe een 'vrije man' was. Hier dient meteen aan toegevoegd te worden dat deze laatsten bestonden uit een meerderheid van uitgehongerde, verpauperde migranten, enkele avonturiers en geluksjagers uitgezonderd. Zij vormden vaak het voorwerp van uitbuiting, geweld en bedrog. In het Westen was er een prangende vraag naar goedkope arbeidskrachten. De Chinezen hadden niets te verliezen door zich te voegen bij de levende cargo's op weg naar een onzeker bestaan. In China hadden ze geen toekomst door de aanhoudende politieke onrust, de cyclische economische crisissen en de toenemende bevolkingsdruk in China (Benton en Vermeulen 1987).

Tabel 2: Aantal Chinezen in Azië in het begin van de jaren 90

Land	effectief	Aandeel totale bevolking
AZIË	26,178,000	
Indonesië	7,315,000	4.1
Thailand	6,000,000	10.8
Maleisië	5,471,700	30.0
Singapore	2,112,700	77.7
Vietnam	2,000,000	3.0
Myanmar	1,500,000	3.7

Filippijnen	820,000	3.8
Cambodia	300,000	0.1
Laos	160,000	3.8
Japan	150,300	0.1
Brunei	44,400	17.8
Noord-Korea	43,600	0.2
Zuid-Korea	22,800	>0.1

Bron: Ma Mung 2000, p. 53

Tabel 3: Aantal Chinezen in Amerika in het begin van de jaren 90

Land	effectief	Aandeel totale bevolking
AMERIKA	3,226,600	
Verenigde Staten	1,645,500	0.7
Canada	680,000	2.6
Peru	500,000	2.3
Brazilië	100,000	>0.1
Panama	100,000	4.2
Costa Rica	22,000	0.7
Argentinië	20,000	>0.1
Jamaica	20,000	0.8
Mexico	20,000	0.8
Ecuador	15,000	0.1
Venezuela	15,000	>0.1
Guatemala	14,000	0.2
Suriname	10,000	2.5

Bron: Ma Mung 2000, p. 53

Tabel 4: Aantal Chinezen in Afrika

Land	effectief	Aandeel totale bevolking
AFRIKA	108,000	
Zuid Afrika	35,000	
Mauritius	35,000	3.4
Madagascar	14,500	>0.1
Réunion	14,300	2.5

Bron: Ma Mung, 2000, p. 54

In de daaropvolgende periode van de 20ste tot de 21ste eeuw neemt de migratiedruk toe. Vanaf de tweede helft wordt de Chinese migratie complexer en mondialer. De complexiteit houdt in dat het sociaal-economische profiel uitermate divers is geworden. Niet alleen laaggeschoolden, boeren en arbeiders migreren maar ook

sociaal mobiele hoogopgeleiden en kapitaalkrachtige zakenlieden maken gebruik van de migratieoptie met als belangrijkste bestemmingen de traditionele immigratielanden zoals de Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland (Skeldon 1994; Ong en Nonini 1997). Het mondiaal aspect verwijst naar de expansie van doorreis- en bestemmingslanden voor de emigranten.

c. Chinese migratie naar Europa en België: vroeger-eind 1980

i. Midden 19de eeuw-1950

Chinese migratie naar West-Europa dient gesitueerd te worden in de tweede helft van de 19de eeuw (Benton en Vermeulen 1987) -indien niet eerder zoals in het geval van Groot-Brittannië (Baker 1994)-en vooral vanaf de aanvang van de 20ste eeuw. Reeds in de 19de eeuw maakten de scheepvaartmaatschappijen gebruik van goedkope Chinese zeelieden. Ze waren doorgaans goedkoper dan de Europese werkkrachten. Ze werden aangeworven omwille van hun vlijt, gehoorzaamheid en bescheiden looneisen. Soms werden ze ook aangetrokken om een staking te verbreken zoals de grote zeeliedenstaking die uitbrak in de havens van Rotterdam en Amsterdam (Van Heek 1936: 16). Dit draagt niet bij tot een goede verstandhouding met de plaatselijke zeelieden en vakbonden. Ook in Duitsland heeft de recruitering van gediensige en goedkope Chinese zeelieden geleid tot een open conflict tussen de autochtone en Chinese zeelieden (Gutinger 1998: 197). Er ontstond in verschillende Europese havensteden een cluster van Chinese zeelieden: Oost-Londen, Liverpool, Hamburg, Bremen, Rotterdam, Amsterdam. Terwijl de meerderheid van de Chinese zeelieden afkomstig was van Guangdong en Fujian was er ook-zoals eerder reeds aangehaald-een groep van rondtrekkende handelaars en marktkramers afkomstig uit Zhejiang.

Het Russische rijk kende ook een oude traditie om Chinese arbeidskrachten te recrutereren in Siberië, tot de Russische revolutie in 1917 er een einde aan maakte (Larin 1998).

Tijdens de eerste wereldoorlog werden door Frankrijk en Engeland 100.000 Chinezen uit Shandong gerekruteerd om te vechten aan het westelijk front. Ze waren ingeschakeld om de zware en gevaarlijke jobs te doen zoals het opruimen van wegen, het bouwen van kampementen, het aanleggen van loopgraven, enz. In Frankrijk was er ook een beperkte aanwezigheid van Chinese studenten in het kader van het 'werk-en-studie programma'.

Tabel 5 Aantal Chinezen in Europa in het begin van de jaren 90

Land	effectief	Aandeel totale bevolking
EUROPA	7,695,000	
Voormalig Sovjet-Unie	274,000	>0.1
Frankrijk	200,000	0.3
Verenigd Koninkrijk	125,000	0.2
Nederland	45,500	0.3
Duitsland	29,500	>0.1
Italië	20,700	>0.1
Spanje	15,000	>0.1
België	13,000	0.1
Zweden	12,000	0.1

Bron: Ma Mung 2000, p. 54

Tabel 5bis Aantal Chinezen in Europa volgens Li

Land	effectief	Aandeel totale bevolking
Verenigd Koninkrijk	250,000	
Frankrijk	228.500	
Nederland	132,000	
Duitsland	100,000	
Oostenrijk	41,000	
Spanje	35,000	
België	23,000	
Zwitserland	13,900	

De eerste Chinezen in België waren zeelieden uit Guangdong en Fujian, die op grote oceaanstomers werkten, en die aan wal kwamen in de verschillende havens, waaronder Antwerpen. Ze worden *jumped ship* migranten genoemd. Ze vonden werk in de logementshuizen, waar zeelieden tijdelijk verbleven in afwachting van een nieuwe aanmonstering. In het kielzog van deze logementshuizen ontstonden wasserijen, winkels, goktenten, eethuizen om de Chinezen te voorzien van hun dagelijkse behoeften.

De Chinezen uit Qingtian en Wenzhou vertonen andere kenmerken. Ze vaarden niet op schepen maar maakten gebruik van de Euraziatische landroute. De emigratie van Chinezen uit de stad Qingtian in de provincie Zhejiang zou reeds in de 17 en de 18de eeuw een aanvang hebben genomen, toen een beperkte aanwezigheid van Chinezen uit deze regio werd vastgesteld in Moskou en Berlijn. Deze rondtrekkende handelaars en marktkramers trachtten toen halfedelstenen uit de streek van herkomst aan de man te brengen. Ze hebben hun westwaartse trek voortgezet. Ze hebben zich later toegelegd op het verkopen van zelfgemaakte pindakoekjes. Ze waren vrij

succesvol in het 'pinda-venten' in verschillende landen, waaronder Nederland en België. Halverwege de 20ste eeuw zijn Chinezen prominent aanwezig in Frankrijk, Italië en Spanje. Er is ook een beperkte groep van Zhejiangezen in België.

De Chinese migratie in de eerste helft van de 20ste eeuw bestond uitsluitend uit mannen.

ii. Periode 1950-eind 1980

De Chinese migratie kende een nieuw elan vanaf de jaren 50. Zoals in andere West Europese landen zoals Groot-Brittannië (Watson 1975, Baker 1994) en Nederland (Pieke 1987; Rijkschroeff 1998; Kloppenburg 2004) is de tweede golf van Chinezen in België voornamelijk afkomstig uit de voormalige kroonkolonie van Hong Kong. De migratie uit het vasteland van China droogde op na 1949 wegens de oprichting van de Volksrepubliek China, dat de emigratie van zijn onderdanen aan banden legde. De push factoren in het land van herkomst zijn economisch en politiek van aard. Na de tweede wereldoorlog is de internationale economische wereldorde in een nieuwe fase getreden, wat o.a. geleid heeft tot de beschikbaarheid van relatief goedkope rijstimport in Hong Kong vanuit Zuid-Oost- Azië. Dit had ernstige gevolgen voor de toestand van de plaatselijke rijstboeren in Hong Kong, die daardoor in de werkloosheid geduwd werden. Naast de economische crisis, waren ook de gevolgen van de Grote Culturele Revolutie voelbaar in Hong Kong. Er braken rellen uit van voor- en tegenstanders van het communistisch regime.

In de jaren 50 ontstond vanuit het ruraal gebied *the New Territories* in Hong Kong een emigratie naar Groot-Brittannië omwille van de koloniale band. In een latere fase vonden deze Chinezen hun weg naar Nederland, België en Duitsland. In tegenstelling tot de pioniers, die geen intentie hadden duurzaam te verblijven, hebben deze nieuwe Chinese migranten zich genesteld in de etnische catering sector. De Chinese restaurantsector had een aanzuigefect op nieuwe migranten via ketting- of sociale netwerkmigratie. De eerste restaurants recruteerden plaatselijke Chinezen, die slechts in geringe getale aanwezig waren. Daarom werden ook familieleden en vrienden in het land/regio van herkomst aangesproken. Anderen kwamen op eigen initiatief en startten een nieuwe kettingmigratie op. Deze pioniers vormden een belangrijk onderdeel voor de relatief gestage groei van het aantal Chinezen in België en de exponentiële groei van de Chinese restaurantsector. Deze mensen weken uit met de bedoeling 'enkele' jaren hard te werken en goed te verdienen in België om daarna terug te keren. Deze terugkeergedachte weerhield hen niet om vrouw, kinderen en andere familieleden te laten overkomen. Tussen het einde van de jaren 50 en 1974, de immigratiestop, hebben duizenden uit de New Territories en andere regio's gekozen te migreren en te werken in de horecasector. Deze restaurateurs zijn in een relatief korte tijd erin geslaagd zich te ontpoppen tot vaak succesvolle horeca-ondernemers. De oorzaken zijn velerlei (Pang 1998, 2002, Pieke 1987; Rijkschroeff 1998; Kloppenburg 2004). De economische groei in de *golden sixties* heeft geleid tot een andere, meer consumptie-gerichte levensstijl, waarvan het buitenshuis gaan eten in restaurants een belangrijk onderdeel uitmaakt. De Chinezen hadden zich op het

juiste moment een plaats toegeëigend in deze nieuwe niche van de markt. Ze werden erg populair bij de modale middenklasse wegens de grote porties en betaalbare prijzen. Naast het perspectief van de verbruiker, speelden andere factoren van de horecasector een bevorderende rol. In de periode van de jaren 60 en 70 was er weinig regelgeving op de bedrijfsvoering in de horecasector. Men bepaalde tot hoge mate de eigen manier van werken en het omzeilen van bestaande regelgeving was relatief gemakkelijk. Scholing of kennis van de Nederlandse taal was niet vereist. Bovendien diende men niet te beschikken over een omvangrijk beginkapitaal. Er is ook het concurrentievoordeel van Chinezen inzake de exploitatie van menselijk kapitaal. Doorgaans worden kinderen en familieleden ingeschakeld om het werk te doen, voor een lage verloning en soms ook kosteloos in het geval van 'kinderhulpjes'. Men maakt lange werkuren met geen of weinig vrije dagen. Daardoor slagen ze erin het menu en de prijsvoering af te stemmen op de concurrent zonder rekening te houden met productie- en loonkosten. Een aantal groepskenmerken, die de Chinezen onderscheiden van andere groepen hebben ook tot op zekere hoogte een impact op het verloop van het Chinees ondernemerschap. De eerste generatie Chinezen zijn ervan uitgegaan dat hun verblijf tijdelijk was en zijn daarom meer gericht op het land van herkomst dan op het gastland. Ten tweede heerst er ook een sterke prestatiedrang. Ze zijn bereid zich volledig in te zetten om een bepaald doel te bereiken, namelijk genoeg geld verdienen voor de familie om zo de levensstandaard en -kwaliteit te verbeteren. Tenslotte heerst er, althans onder de eerste generatie, een hoge vorm van solidariteit. Via het netwerk krijgt men toegang tot nuttige informatie en beginkapitaal indien nodig. Omdat het personeel vaak aangeworven werd in het land van herkomst of alleszins onder de eigen etnische gemeenschap ontstaat een uitwisselingsband. Een ondernemer heeft de morele verplichting de werknemer te ondersteunen, indien deze laatste een eigen zaak wil opstarten.

2. Hedendaagse migratiestroom uit China: structurele factoren

a. Algemeen

De nieuwe Chinese migratie die druppelsgwijze van start ging in 1980 en in versneld tempo evolueerde in het daaropvolgend decennium, onderscheidt zich van de vorige periode op vlak van omvang en aard. De huidige migratie uit China kan niet losgekoppeld worden van de politieke, economische, sociale culturele ontwikkelingen in China. De hervormingen in 1978 en vooral de emigratiewet van 1985 luidden het begin in van de huidige migraties uit de Volksrepubliek China. Het is vooral vanaf de jaren 90 dat de gevolgen van deze nieuwe dynamiek zichtbaar en voelbaar werden in Europa. West-Europa, waar reeds Chinese gemeenschappen gevestigd zijn maar ook de zogenaamde perifere gebieden zoals Zuid- en Oost-Europa en ook Rusland zijn getuigen van een zichtbare aanwezigheid van Chinese migranten in hun land. Na het 4 juni 1989 'incident', waarbij de studentendemonstratie op het Tian'anMen plein op bloedige wijze werd onderdrukt, werden immigratieambtenaren in vele postindustriële landen zoals de VS, Taiwan, Hong Kong, Macau, Japan, Australië, Hongarije, Italië, Nederland en Canada, voor het eerst geconfronteerd met een hoge aanwezigheid van illegale Chinezen op hun grondgebied (Chin 1996). Naast nieuwe bestemmingslanden is ook een expansie merkbaar van de regio's van herkomst. Traditionele emigratieprovincies zoals Zhejiang blijven emigratie leveren naast nieuwe regio's die niet kunnen bogen op een emigratietraditie zoals Fujian en Dongbei. Vaak is er ook een link tussen interne migratie die in een verder stadium overgaat tot internationale migratie. Ook de sectoren waarin deze nieuwe migranten, al dan niet legaal, werken zijn diverser geworden. Naast de traditionele restaurantsector zijn vele nieuwe migranten actief in nieuwe economische niches zoals lederverwerking, textiel, import en export, bouw en renovatiesector, huishoudwerk, etc.

b. De verschillende domeinen van het emigratiebeleid

i. Algemeen

In de afgelopen twee decennia is op vlak van emigratiebeleid een trend van neutralisering waarneembaar. Deze neutralisering is gesitueerd op tweeërlei vlak: 1) op nationaal vlak emigratie ontkoppelen van politiek en 2) op internationaal vlak migratie losmaken van ideologische en politieke *issues* (zoals mensenrechten). Chinese onderdanen beschikken over meer mobiliteit, zowel nationaal als internationaal. Aangezien migratie hoe langer hoe meer een individueel initiatief wordt en dus een a-politiek karakter heeft, heeft de centrale overheid hierop minder greep dan voorheen. In internationale onderhandelingen ontheft de overheid zich van de verantwoordelijkheid om aangesproken te worden op het verband tussen migratie en andere vraagstukken zoals de naleving van mensenrechten. Een neutralisering van het migratiegegeven opent de mogelijkheid voor China om te

praten over technologische samenwerking tussen China en derden zonder de noodzaak om de nexus migratie en mensenrechten te maken. Volgende zes domeinen hebben betrekking op de emigratie van Chinezen naar het buitenland: a) controle op de uitwijking; b) het diaspora beleid; c) studentenmigratie; d) arbeidsexport; e) regelgeving omtrent emigratieagentschappen en f) de maatregelen inzake de bestrijding van mensenhandel.

ii. Controle op uitwijking: grenzen, grenshandel, grenscontrole en paspoortstelsel

Grenzen

Na de oprichting van de Volksrepubliek China in 1949 kregen de staatsgrenzen een uitgesproken politiek karakter. Ze markeren niet alleen op symbolische wijze de soevereiniteit van de natiestaat maar vormen op de eerste plaats de breuklijnen, die de socialistische wereld (onder)scheidt van het kapitalistische Westen. In deze context kon er geen sprake zijn van 'mensenhandel' of 'illegale uitwijking' maar eerder van 'een verraad' aan het socialistisch systeem en 'een vlucht' naar de 'verderfelijke' kapitalistische wereld. In het centraal beleid van de communistische leiders in Beijing nemen de kustgebieden een marginale plaats in. Dit heeft te maken met de politisering van de grenzen. De grenzen waren vergrendeld, waardoor emigratie onmogelijk werd gemaakt. Er is ook de nabijheid van deze regio's bij Taiwan, aartsrivaal nummer 1 van het communistisch bewind in Beijing. Als gevolg van het gebrek aan aandacht en toezicht werden ze onafhankelijker van Beijing en kon het economisch ondernemen gedijen zonder interferenties van bovenuit. Het resultaat is dat deze streken over de jaren heen enorme vooruitgang hebben geboekt op basis van het privé-initiatief. Dit verklaart ook het hoge aandeel van emigratie in deze regio's. Het moderniseringsbeleid werd ingevoerd in 1978 op initiatief van Deng Xiaoping. Sindsdien werd het land geleidelijk aan opengesteld voor modernisering en buitenlandse handel en investeringen. In 1979 werden vier SEZ (speciaal economische zones) aangeduid, met name Shenzhen, Shekou, Zhuhai en Xiamen. De eerste drie steden zijn gelegen in de provincie Guangdong en Xiamen in de provincie Fujian. In 1984 werd dit systeem uitgebreid tot 14 kuststeden: Dalian, Qinhuangdao, Tianjin, Yantai, Qingdao, Lianyungang, Nantong, Shanghai, Ningbo, Wenzhou, Fuzhou, Zhanjiang en Beihai.

Kaart

Export-gerichte bedrijven en privé ondernemingen worden aangetrokken in voornoemde steden, terwijl de bureaucratische tussenkomsten vanuit Beijing vereenvoudigd werden.

Grenshandel (*bianmao*)

Vanaf 1989 is grenshandel (*bianmao*) toegelaten. In het noorden waren Heihe, Suifenhe en Manzhouli de eerste steden die experimenteerden met grenshandel. Ze

zijn gelegen in de provincies Heilongjiang en Binnen-Mongolië, die aan Rusland grenzen. Volgens Xiang (2000) waren er onder zijn informanten Chinese zakenmensen, eerst gemigreerd van Zuid Zhejiang naar Beijing, in een verder stadium van hun migratieproject uitgeweken naar Rusland en andere Oosteuropese landen als gevolg van grenshandel.

(kaart)

In het zuidwesten, en meer bepaald in het grensgebied tussen China en Vietnam onstond in de beginjaren 90 een economische dynamiek als gevolg van de ontstane relaties tussen China en Vietnam, dat eveneens de markt-gerichte hervormingen doorgevoerd heeft. Zo zijn bepaalde middelgrote steden zoals Henei in de provincie Yunnan uitgegroeid tot drukke havens, een kruispunt van handelaars en arbeiders, die de grens oversteken in beide richtingen.

(kaart)

Grenshandel heeft ook een enorme impact op het grensgebied met Rusland en Centraal-Azië. De grenshandelaars (*tchelnoki* in het Russisch) hebben prompt en in versneld tempo gereageerd op de ontsluiting van de grenzen, die na bijna drie decennia weer opengesteld werden. Het aantal handelaars en hun omzet kennen een forse groei. In 1993 bedraagt de omzet van deze grenshandel 1,77 miljard dollar (de Tanguy 2004). Dit gebied is op geopolitiek vlak van cruciaal belang wegens de aanwezigheid van energie, water en ruimte. Bijgevolg tonen de grote mogendheden, namelijk China, Rusland, Iran, India/Pakistan en USA bijzonder veel belangstelling voor deze regio. In 1996 heeft China een internationale alliantie op touw gezet, de zogenaamde 'Shanghai 5', bestaande uit China, Rusland, en drie Centraal-Aziatische staten, die deel uitmaakten van de voormalige Sovjet-Unie, met name Kazachstan, Kirgizstan en Tadjikistan. De SCO (Shanghai Cooperation Organization) werd officieel ingehuldigd in juni 2001, vijf jaar na de installatie van de Shanghai 5. De oorspronkelijk bilaterale alliantie werd omgevormd tot een multilaterale samenwerking tussen de voornoemde 5 leden en nieuwkomer Uzbekistan. Deze overeenkomst was in eerste instantie bedoeld om grensconflicten te vermijden. In de tweede fase beoogt ze ook de veiligheid van de regio te bevorderen door o.a. terrorisme te bestrijden, een tegengewicht te vormen voor de Amerikaanse inmenging in het gebied en economische welvaart en stabiliteit in de regio na te streven. Er zijn geen data voorhanden van Chinezen, die richting Centraal-Azië getrokken zijn (Tang Shiping 2002). Maar het zou volgens gefundeerde gissingen significant zijn (Xiang 2000).

Grenscontrole is de meest evidente wijze van controle in grensmigraties. Grenscontrole impliceert verscheidene actoren: het militair apparaat, douane, publieke en staatsveiligheid. In China is het Ministerie voor Openbare Veiligheid verantwoordelijk voor grenscontrole, terwijl de naleving wordt uitgevoerd door de grenspolitie en het departement van de grensverdediging. In de bestrijding van

mensensmokkel en mensenhandel worden voornamelijk grenspolitiebeamten verantwoordelijk gesteld.

Paspoort systeem

Op dit moment worden vier soorten paspoort in China uitgereikt:

- het diplomatieke paspoort
- het publieke paspoort
- het gewone paspoort
- paspoort van de Hong Kong en Macau speciaal administratieve regio

De eerste twee types van paspoort worden uitgereikt aan resp. diplomaten en hoge kaderleden van staatsbedrijven en de ambtenarij. De vierde categorie is bestemd voor de onderdanen van Hong Kong en Macao. Het gewone paspoort bestaat uit 2 subcategorieën: het gewone publieke paspoort en het gewone privé-paspoort. De eerste categorie wordt uitgereikt aan het middenkader en lager personeel van staatsbedrijven en ambtenarij, terwijl de tweede categorie bestemd is voor individuen. Sinds 1980 heeft China de regelgeving inzake het uitreiken van paspoorten aanzienlijk vereenvoudigd. In 1985 werd de emigratiewet ingevoerd, waarbij gewone burgers een paspoort verkregen op vertoon van een uitnodiging en sponsorschap door een buitenlandse instantie. Sinds 2002 kan men in vier experimentele locaties inzake hervorming van de paspoortregelgeving een paspoortaanvraag indienen op eenvoudig vertoon van de identiteitskaart. In Zhongshan, één van deze experimentele locaties, werden maar liefst 2000 aanvragen ingediend de dag nadat de nieuwe regeling in voege is getreden. In 2005, moet als gevolg van de toetreding van China tot de WHO, een aanvraag op vertoon van de identiteits- en verblijfsdocumenten mogelijk zijn voor alle Chinese onderdanen.

iii. Diasporabeleid: overzeese Chinezen, Chinezen in het buitenland en 'nieuwe migranten'

De Volksrepubliek China heeft sinds haar ontstaan een diasporabeleid gevoerd ten aanzien van Chinezen in het buitenland. In een eerste fase werd een onderscheid gemaakt tussen overzeese Chinezen (overseas Chinese of *huaqiao*, d.w.z. Chinese onderdanen die in het buitenland verblijven en Chinezen in het buitenland (Chinese overseas, *huaren*), etnische Chinezen, die intussen een andere nationaliteit hebben aangenomen. Recent is de categorie van *huaren* uitgebreid tot *huayi* of etnische Chinezen en nieuwe migranten, die uitgeweken zijn vanaf de jaren 80. Van oudsher heeft de diasporagemeenschap economisch bijgedragen tot de ontwikkeling van het moederland. Deze trend is in versnelde tempo voortgezet door de nieuwe emigranten, die vaak hoogopgeleid zijn en net als hun voorgangers kapitaalkrchtig zijn.

iv. Studentenmigratie

Overzeese studenten vormen een basisonderdeel van de nieuwe migratie uit China. Er is een gestage toename van Chinese studenten, die een opleiding volgen aan buitenlandse universitaire en andere onderwijsinstellingen. Dit is een recente ontwikkeling en dient in het politiek-institutioneel kader geplaatst te worden. Tussen 1950 en het einde van de jaren 70 was er een beperkt internationaal uitwisselingsprogramma met de toenmalige Sovjet-Unie. Deze eerste generatie overzeese studenten heeft een sleutelrol vervuld in het politiek en economisch leven en bekleedt ook vandaag hoge functies in de Chinese regering. Tijdens de Grote Culturele Revolutie was het quasi onmogelijk het land te verlaten en zo ook te studeren in het buitenland. Vanaf 1978 heeft Deng Xiaoping in het kader van de algemene modernisering universiteiten en het Ministerie van Onderwijs aangespoord meer studenten naar het buitenland te sturen. In 1978 schreven meer dan 3.000 studenten zich in aan buitenlandse universiteiten. Deze studenten werden door het Ministerie van Onderwijs financieel gesteund. Vanaf 1981 konden Chinezen met de invoering van de 'tijdelijke regels aangaande zelf-gefinancierde overzeese studies' ook met eigen middelen een aanvraag indienen voor studies in het buitenland. Dit betekent echter niet dat deze studenten hun studies uit eigen zak betalen. Doorgaans genieten ze van een beurs van een buitenlandse universiteit of van internationale organisaties. Recent zijn er studenten, die met de financiële steun van de familie en steeds op jongere leeftijd naar het buitenland trekken voor universitaire of andere studies.

Kort samengevat kan men vanaf de modernisering in 1989 vier perioden onderscheiden met drie verschillende categorieën van overzeese studenten. In de periode 1978-1985 werden voornamelijk studenten en vorsers met de financiële steun van de Chinese overheid naar het buitenland gestuurd. Deze postgraduaat studenten en wetenschappers hadden als opdracht zich te specialiseren in specifieke wetenschappelijke domeinen, die nuttig waren voor de modernisering van het land. In de tweede periode van 1985-1989 duikt het fenomeen van de zelf-financierende student op. Deze kon de buitenlandse studie aanvatten met externe financiering zoals een beurs van de buitenlandse universiteit, internationale organisatie of stichting. De periode van 1989-1992 is een overgangperiode, waarin studeren aan een buitenlandse instelling werd bemoeilijkt in de nadagen van de bloedige onderdrukking van de studentendemonstratie voor meer democratie op het Tian'anMen plein op 4 juni 1989. Vanaf maart 1992 werd het andermaal eenvoudiger om in het buitenland te gaan studeren. Het nieuwe beleid kan gevat worden met Deng Xiaoping's '12 woorden benadering': Steun internationale studies, moedig terugkeer aan, garandeer bewegingsvrijheid (*zhichi liuxue, guli huiguo, lai qu ziyou*). In deze vierde en huidige periode wordt studeren in het buitenland een courante praktijk, toegankelijk voor een steeds grotere groep van Chinese studenten. Deze laatsten vertonen andere kenmerken dan hun voorgangers. Er is een hoog aandeel van jongere studenten, die zich vanaf de tweede helft van de jaren 90 aanmeldten in

buitenlandse hogescholen en taalscholen. Ze behoren tot de generatie van het één-kind beleid, die nu volwassen geworden is. De leeftijd om studies aan te vatten in het buitenland wordt alsmaar jonger. Er zijn ook jongeren, die middelbare studies volgen aan buitenlandse scholen. De onderwijsagentschappen, die als intermediaire actor optreden, zijn ook verantwoordelijk voor de spectaculaire toename van Chinese studentenpopulatie in het buitenland.

In deze nieuwe context van de 12 woorden benadering wordt het terugkeerbeleid volledig hervormd. Voordien was het beleid eerder repressief omwille van het verbod op langer verblijf in het buitenland. Vanaf de jaren 90 veranderde de strategie van bestraffing naar een aanmoedigingsbeleid tot terugkeer naar het moederland. Op regionaal niveau hebben de autoriteiten van Shanghai, Beijing, Zhejiang, Guangdong, Fujian en Shandong een aantal incentives gecreëerd om de terugkeer aantrekkelijker te maken. Om maar enkele van deze incentives op te sommen: hoger salarissen, gunstige belastingstarieven, voordelige zakenleningen, woningsubsidies, enz. Een meldenswaardig initiatief is de oprichting van 'industrieparken voor teruggekeerde overzeese studenten', een praktijk die opgestart was in Taiwan maar die nu navolging kent in de meeste groeiende Aziatische economieën. Bedrijven in deze industrieparken bieden *state of the art* faciliteiten aan en genieten van een brede waaier aan voordelen. De overheid van Shenzhen, één van de eerste SEZs (Speciaal economische zones) maakt elk jaar 3,8 miljoen dollar vrij voor investeringen in het Shenzhen industriepark voor teruggekeerde internationale studenten. Ook meldenswaardig is dat de Chinese overheid zowel permanente als tijdelijke terugkeer promoot. Dit heeft geleid tot een groep transnationale migranten, die zowel in China als in het buitenland professionele en zakelijke banden onderhouden en vaak migreren van de ene naar de andere locatie. Het Ministerie van Economie heeft een survey uitgevoerd van 551 terugkeerders, die ondernemingen hebben opgericht in 13 industriële parken. Slechts 44% verblijft op regelmatige basis in China.

v. Onderwijsagentschappen

De eerste onderwijsagentschappen zijn ontstaan in de late jaren 90. Dit zijn intermediaire instellingen, die informatie bieden over instellingen in het buitenland, kandidaat-studenten bijstaan in de toelatingsaanvraag en soms ook met paspoort- en visa-aanvragen. *De facto* zijn vele onderwijsagentschappen rekruteringsinstellingen voor scholen in het buitenland. Voor elke student die het onderwijsagentschap rekruteert, krijgt het een commissie van de buitenlandse instelling. Voor Australische universiteiten bedraagt de commissie meestal 10% van het jaarlijks inschrijvingsgeld. Dat betekent concreet een bedrag tussen 800 US dollar en 5000 US dollar per student. Sinds 1999 zijn ze onderworpen aan een kwaliteitscontrole. Ze dienen ook te beschikken over een kwalificatie-erkenning van het Bureau van Onderwijs en het Bureau van de Openbare Veiligheid. Bovendien zijn ze ook verplicht een speciale zakenvergunning aan te vragen bij het Bureau van Handel en Industrie. De registratievoorwaarden zijn zeer streng. Het agentschap moet minstens 5 personeelsleden in dienst hebben met een minimale opleidingsniveau, goede kennis

van het Engels, inzicht in de wetgeving en in het onderwijssysteem van China en het buitenland. In een snelgroeïende economie is het niet verwonderlijk dat vele agentschappen niet aan de officiële normen beantwoorden. Bij een controle in de stad Beijing begin 2001 werden 263 van de 309 agentschappen gesloten wegens het niet voldoen aan de wettelijke voorwaarden.

vi. Arbeidsexport

De meerderheid van Chinese werkers in het buitenland is actief in de constructie. Andere sectoren zijn: naaien, koken, medische diensten en mechanica. De bestemmingslanden zijn: Oost-Azië, Noord-Afrika, Noord-Amerika, de Golfstaten en sommige Europese landen. Israël is recent ook een belangrijke bestemming geworden voor Chinese arbeiders. Dit was het gevolg van de escalatie tussen Israël en de Palestijnse gebieden, waardoor de mobiliteit van Palestijnse arbeiders drastisch teruggeschoefd werd. Deze leemte werd opgevuld o.a. door de import van Chinese werkkrachten. De meeste arbeiders zijn afkomstig uit de traditionale emigratieregio's, zoals Fujian en Zhejiang.

De regelgeving inzake arbeidsexport valt onder de bevoegdheid van twee ministeries, met name het Moftec (Ministerie van buitenlandse handel en economie) en het MofL (Ministerie van Arbeid). Het beleid staat in zijn kinderschoenen en is geenszins uitgewerkt. Hoewel de arbeidsexportbedrijven door de staat beheerd worden, verlenen ze geen goede dienst aan de Chinese arbeiders, die in het buitenland willen werken. Arbeiders betalen vaak hoge commissies en zijn verder ook verantwoordelijk voor andere kosten zoals vliegtuigtickets en commissie voor visa-aanvragen. De facto is er geen wezenlijk verschil tussen een officieel arbeidsexportbureau en mensensmokkelaars, die voor gelijkaardige bedragen dezelfde diensten uitvoeren. Het aandeel van arbeidsexport in de totaliteit van vertrek uit China is verwaarloosbaar. In 2001 gaat het amper om 0.84% van de totale aanvragen tot vertrek uit China (26.000 van het totaal van 3 miljoen aanvragen tot vertrek).

vii. Emigratieagentschappen

Emigratieagentschappen zijn instellingen, die advies en diensten verlenen om emigratie te faciliteren voor kandidaat-emigranten voor een bepaalde vergoeding. Ze verlenen informatie over emigratiemogelijkheden, verrichten het nodige papierwerk inzake paspoort en visumaanvragen en onderhouden nauwe relaties met de landen van bestemming. Sommige agentschappen leveren ook diensten in het land van bestemming zoals het sluiten van een ziekteverzekering, het openen van een bankrekening, het geven van Engelse taallessen. Deze agentschappen onderscheiden zich van andere agentschappen zoals onderwijs- of toerismeagentschappen. Sommige agentschappen treden ook op als internationale huwelijksbureaus door een databank aan te leggen van enerzijds vreemdelingen (meestal mannen) die op zoek

zijn naar een Chinese partner en anderzijds Chinezen, die willen migreren als afhankelijke partner.

Het is een nieuw fenomeen, dat geenszins is gereguleerd. De ad hoc pogingen om illegale praktijken te bestrijden tonen aan dat er effectief veel problemen zijn. Van december 2000 tot januari 2001 heeft het Ministerie van Openbare orde, in samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, het Bureau van Staatsindustrie en Handel en het Ministerie van Arbeid verschillende controles uitgevoerd op deze emigratieagentschappen. Het resultaat was dat 361 niet gekwalificeerde agentschappen gesloten werden (100 ervan waren illegaal) en 400 mensen werden gearresteerd of in de gevangenis opgesloten. Het is bekend dat slangenkoppen veelvuldig gebruik maken van deze agentschappen bij de organisatie van mensensmokkel.

viii. Toerisme en toerisme-agentschappen

In 1991 heeft de Chinese overheid de eerste stappen gezet om uitreisbepalingen naar het buitenland te liberaliseren. Dit heeft geleid tot een significante groei van het internationaal toerismevolume. Tussen 1991 en 1999 is het aantal uitreizen uit China verviervoudigd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het aantal reisagentschappen, die deze internationale reizen in goede banen dienen te leiden eveneens een steile opgang kent sinds het begin van de jaren 90. In 1992 waren er negen reisagentschappen, in 1998 meer dan zestig (Research report 2001-3 Canadian Tourism Commission) en in 2004 11,615 reisagentschappen (Le Journal Pacifique 7/9/04). Het laatste cijfer verwijst naar zowel reisagentschappen voor buitenlandse reizen alsook voor binnenlands toerisme. De groei in toerisme is merkbaar in internationale reizen maar ook in reizen in China zelf. In 2003 bedroeg het aantal reizigers die aan binnenlands toerisme deden 870 miljoen. In datzelfde jaar bedroeg het aantal internationaal gerichte toeristen 20,22 miljoen mensen. Dit is 21.8% meer dan 2002 (Le Journal Pacifique). Als lid van de WHO heeft China ook de verplichting de toerismemarkt open te stellen voor buitenlandse investeerders (China Economic Net <http://en.ce.cn/Business/Macro-economic>).

Sinds 1 december 2003 heeft de Chinese Nationale Administratie voor Toerisme, de CNTA de toelating gegeven aan het Japanse bedrijf, JAL International Travel Service om een agentschap in China op te zetten. Dit is het eerste buitenlandse toerisme-agentschap, integraal gefinancierd met buitenlands kapitaal. Ook het Duitse bedrijf TUI (Touristik Union International) heeft een bureau in China, het TUI China Travel Co, een joint venture (Le Journal Pacifique 7/9/04; China Economic Net <http://en.ce.cn/Business/Macro-economic>). Op dit ogenblik telt China in totaal 11 agentschappen met Chinees-buitenlands kapitaal en één agentschap, met volledig buitenlands kapitaal.

De uitreisbepalingen voor internationale reizen worden geregeld via de zogenaamde het *ADS Approved Destination Status*, dat China sluit met andere landen. De eerste landen, die deze status verkregen waren de landen in de regio zelf. Vervolgens

kwamen Australië en Nieuw-Zeeland erbij. Ook Europese landen zoals Duitsland, Nederland en andere landen waren in de Chinese toeristendollars geïnteresseerd. Theoretisch was het Schengen gebied niet toegankelijk voor Chinese toeristen. In de praktijk vroegen de Chinese toeristen een uitreisvisum voor zakenreizen aan maar eenmaal aangekomen in het land, konden ze zonder enige controle zich te goed doen aan sightseeing en shopping (Van der Putten 2004). In april 2004 tekenden 12 EU landen (uitgezonderd Engeland, Ierland en Denemarken) een overeenkomst met China, die in voege is getreden vanaf 1 mei 2004. Via een select aantal Chinese toeristenbureaus kunnen groepen van minimaal 5 personen bij een EU-land visa aanvragen. Vanaf 1 september 2004 zijn er 13 Europese landen bijgekomen, die genieten van een 'goedgekeurde bestemmingstatus'. Het betreft de volgende 27 landen: Oostenrijk, België, Cyprus, Denemarken, Estland, Finland, Italië, Litouwen, Letland, Luxemburg, Malta, Nederland, Polen, Portugal, Ierland, Spanje, Zweden, Noorwegen, IJsland, Zwitserland, Lichtenstein en Roemenië. Dit zal ongetwijfeld leiden tot een aanzienlijke toename van het aantal Chinese toeristen, dat Europa als reisbestemming aandoet. Van de 20 miljoen Chinese toeristen, die vorig jaar naar het buitenland reisden, bezocht minder dan een miljoen Europa.

ix. Bestrijding mensenhandel en -smokkel

De Chinese overheid erkent het probleem van de mensenhandel en -smokkel van illegale Chinezen in het buitenland. De analyse van de Chinese overheid in deze materie verschilt wezenlijk van deze van Westerse academici en de media. Het fenomeen van illegale migratie, vaak gekoppeld aan asiel is toe te schrijven aan de grote economische kloof tussen het 'Westen' en de periferie, waartoe China behoort. Het pull effect speelt hierbij zeker een rol. Hoewel het probleem op internationaal vlak dient aangepakt te worden, toont China zich bereid zijn deel van de bestrijding van mensensmokkel/handel op zich te nemen.

Artikel 318 van het Chinese strafwetboek penaliseert mensensmokkelaars/-handelaars.

Het artikel 138 stipuleert dat eenieder die regelingen treft voor een andere persoon om illegaal de grens over te steken wordt veroordeeld tot een vaste termijn van gevangenisstraf van 2 tot 7 jaar en een geldboete. In de volgende gevallen wordt h/zij veroordeeld tot minstens 7 jaar opsluiting (tot levenslang), geldboete en inbeslagname van eigendommen:

- een bendeleider van een groep, die dergelijke regelingen treft;
- h/zij, die geregeld dergelijke regelingen treft voor een groot aantal mensen;
- h/zij, die ernstige verwondingen of de dood van personen veroorzaakt, voor wie h/zij de regelingen getroffen heeft;
- h/zij, die de vrijheid van de personen, voor wie h/zij de regelingen getroffen heeft, ontnemt of fnuikt;
- h/zij, die weerstand biedt aan de inspectie door middel van geweld of bedreiging;
- h/zij, die illegaal winsten maakt van een dergelijke onderneming;
- h/zij betrokken is in andere buitengewoon ernstige omstandigheden

Eenieder, die bovenvernoemde misdaden begaat of zich inlaat met criminele daden (het vermoorden, mishandelen, verkrachten of verkopen van gesmokkelde mensen) kan

verschillende straffen oplopen inclusief de doodstraf. Dit artikel geldt voor individuele mensensmokkelaars alsook georganiseerde criminele groepen

Bron: Gao Yun 2004: 16

Artikels 319 en 320 betreffen de bestraffing van mensensmokkel en meer bepaald het misbruik van valse paspoort- en visadocumenten. Artikel 321 veroordeelt passeurs, die de illegale overtocht organiseren. Belangrijk is artikel 322, dat de migrant viseert. Eenieder die de wet overtreedt of de regelgeving van de nationale grens of die de nationale grens overschrijdt onder 'ernstige omstandigheden' wordt gestraft en veroordeeld tot een gevangenisstraf tot één jaar. 'Ernstige omstandigheden' kan verwijzen naar het oversteken van de nationale grenzen met valse documenten, liegen of het gebruik van geweld jegens de grensautoriteiten, diplomatieke problemen veroorzaken aan de grens, de grens oversteken met als intentie straffen voor andere illegale activiteiten te ontlopen.

Slachtoffers van mensensmokkel/-handel worden dus niet beschermd door de Chinese wetgeving, uitgezonderd kinderen en vrouwen.

De overheid heeft verscheidene grootscheepse acties opgezet om mensenhandel te bestrijden. In 2001 werden 728 Chinese burgers aangehouden tijdens een 3-maandenlange campagne tegen illegale immigratie en mensenhandel in Shanghai. Onder de 728 aanhoudingen, waren er 60 slangenkoppen of mensenhandelaars/smokkelaars (People's Daily 11/11/2001 in Gao 2004). In Zhejiang werden 15 slangenkoppen veroordeeld tot een gevangenisstraf van 6 maanden tot 9 jaar voor hun bijdrage in een beruchte casus van mensensmokkel, waarbij 25 Chinezen gestikt waren in een luchtarme container en van wie het stoffelijk overschot in zee gedumpt werd door mensensmokkelaars (People Daily 07/01/2003 in Gao 2004). In 2001 registreerde de verschillende departementen van de openbare veiligheid van het land de aanhouding van 9465 personen, die de grens illegaal probeerden over te steken en 1405 smokkelaars (People Daily 31/03/2002 in *ibid.*).

Deze acties en de strenge straffen ten spijt blijft het fenomeen van mensensmokkel reëel en neemt het succes ervan toe.

c. Demografische en economisch-sociale verschuivingen: interne migratie, emigratiedruk uit oude en nieuwe emigratieregio's

i. Algemeen

Het leeuwendeel van de Chinese diaspora is afkomstig uit een aantal specifieke provincies van herkomst, de traditionele emigratieregio's waar vanaf medio 80 andermaal een nieuwe migratiedynamiek op gang is gekomen. De belangrijkste provincies in China, die emigratie voortbrengen zijn Guangdong, Fujian, Zhejiang,

Hainan en in toenemende mate andere provincies en steden, zoals Yunnan, Shandong, Shanghai, Beijing en Tianjin. De regio Dongbei, die verschillende provincies in het noordoosten van China omvat, verdient in de Europese context extra aandacht. Recent is een toename van emigranten uit deze streek naar Europa waarneembaar. De nieuwe emigratiedynamiek is één van de negatieve uitkomsten van het moderniseringsbeleid, dat vanaf het midden van de 80er jaren op gang kwam en dit in steeds toenemende mate.

Het communistische regime heeft na een korte beginfase van snelle verstedelijking en bewegingsvrijheid van de onderdanen resoluut gekozen voor controle. Massacampagnes werden opgezet om de Han-Chinese stedelingen tot migratie te overhalen van de oostelijke kustgebieden naar de westelijke provincies. Het verre 'wilde' Westen zoals de provincies Xinjiang, Tibet zijn geen populaire vestigingsoorden voor Han Chinezen. Het 'wilde' Westen is te afgelegen en 'te ver weg van de Chinese beschaving'. Vanaf het midden van de 80er jaren is een groot deel van dit beleid ongedaan gemaakt. Vele jongeren uit de westelijke provincies vertrokken naar de industriezones en de snel groeiende steden aan de oost- en zuidoostelijke kust op zoek naar werk en fortuin (Bakken 1998; Davin 1999). In de volksmond werd dit regionaal migratiepatroon, dat vanaf de jaren 90 op gang kwam, ook getypeerd als 'de pauze die naar het Oosten en het Zuiden vliegt' (*kong que dong nan fei*). Beijing, Guangdong, Zhejiang, Shanghai en Fujian behoren tot de favoriete interne bestemmingen wegens de hoge aanwezigheid van buitenlandse investeringen (Gao 2004). In de provincie Guangdong, met minder dan 7% van de totale Chinese bevolking, leeft 27% van het totaal aantal interne migranten, dat in 2000 geraamd werd op 78.7 miljoen (Liang en Ma 2004). Een nieuwe bestemming voor interne migratie is Yunnan, gelegen in Zuidwest China. Het is in de late jaren 90 uitgegroeid tot een favoriete toeristische bestemming voor zowel internationale als Chinese vakantiegangers. Dit heeft geleid tot een fenomenale groei van de dienstensector. Ook Xinjiang, de provincie die niet aan de kust grenst maar gelegen is in het diepe binnenland, trekt interne migranten, voornamelijk van de naburige provincie Sichuan tijdens het seizoen van de katoenoogst.

De exodus van het platteland naar de stedelijke regio's betekent concreet een massabeweging van 120 miljoen interne migranten in 2002 (Migration News Nov. 2002).

Naast de aantrekkingskracht van deze groeipolen aan de oostelijke kust worden deze interne migranten ook gepusht uit de eigen regio wegens massale werkloosheid als gevolg van de sluiting van staatsbedrijven. In 1996 ging de Chinese overheid over tot de modernisering van het bedrijfssysteem als voornaamste maatregel van economische herstructurering. Het sluiten van de staatsbedrijven vormt een belangrijk onderdeel van deze maatregel. In 1996 werd de werkloosheidsgraad geraamd op 7% door het Ministerie van Arbeid en Sociale Zekerheid. In het noordoosten van het land leven ruim 20 miljoen werkloze stedelingen van een minimumloon van 30 US dollar per maand. Voorts moesten ook vele landbouwgronden wijken voor de uitbouw van speciale economische zones of

industriële zones/parken. Boeren verliezen hierdoor hun inkomen en voegen zich bij de groter wordende groep van de 'drijvende bevolking' (*liudong renkou* of floating population) of interne migranten.

ii. Provincie Guangdong

De provincie Guangdong is gelegen aan de Parelrivierdelta. Het is een vruchtbaar landbouwgebied met een belangrijke haven. Het merendeel van Chinese migranten wereldwijd is afkomstig uit deze provincie. De Kantonees-sprekende gemeenschap is nog steeds prominent aanwezig in Zuid-Oost Azië (Maleisië, Indonesië) maar ook in de VS, Canada, Australië en enkele West-Europese landen (UK, Nederland, België, Duitsland en Scandinavië) (Eberstein 1988; Pang 1993; Parker 1998, Pieke en Benton 1998, Wubben 1986). De provincie Guangdong telt momenteel 70,5 miljoen inwoners. Hoewel Hong Kong een SAR statuut heeft, maakt het sinds de overdracht aan de Chinese Volksrepubliek op 1/7/1997 deel uit van China. Vanuit Hong Kong is er een enorme emigratie naar de traditionele immigratielanden, met name Canada, VS, Australië en Nieuw-Zeeland. Een opflakking deed zich voor in de jaren en maanden voor de soevereiniteitsoverdracht op 1 juli 1997. Door de prominente aanwezigheid van Kantonees-sprekende gemeenschappen wordt emigratie naar voornoemde landen voortgezet. Naast de middenklasse heeft ook een selecte groep van de elite uit de ambtenarij en het privé-leven, waaronder enkele steenrijke tycoons, zich gevestigd in bepaalde steden en daardoor de stad grondig gewijzigd. Het geval van Vancouver, Canada is een schoolvoorbeeld hiervan. Het betreft legale migratie.

Kaart 1: de belangrijkste regio's van herkomst

iii. Provincie Fujian

De provincie Fujian is bergachtig met weinig natuurlijke grondstoffen. Daarom hebben de inwoners doorheen de tijd te kampen gehad met hongersnoden. Dit verklaart de opgang van de zeevaarhandel. De drie belangrijkste havens zijn: Quanzhou, Fuzhou en Xiamen (Amoy). Tienduizenden koelies zijn in de 19de eeuw via deze havens als 'varkens' (slaaf) verscheept naar vreemde bestemmingen. Op dit moment telt deze provincie 32 miljoen inwoners. De recente migratie van Fujian is in eerste instantie gericht op de Verenigde Staten. Sommige onderzoekers signaleren dat in bepaalde dorpen van deze provincie 80 à 85% van de registreerde bevolking uitgeweken is naar de VS (Hood 198 in Gao 2004). Uit internationale wetenschappelijk literatuur alsook uit gerechtelijke dossiers is gebleken dat Europese landen ook bestemmingsregio's zijn. Er is een voorkeur voor het Verenigd Koninkrijk maar ook voor landen uit Zuid Europa (Spanje, Italië) en Oost Europa (bv. Hongarije, Tsjechië) (Pieke et al. 2004). Ze zijn voornamelijk actief in de horeca sector in West-Europa, in de textiel en lederindustrie in Italië en import, groot- en kleinhandel in Oost-Europa.

iv. Provincie Zhejiang

De provincie Zhejiang maakte geen deel uit van de massale dwangarbeidsmigratie op het einde van de 19de eeuw. Bovendien was de emigratie van oorsprong uitsluitend op Europa gericht en niet op Amerika zoals de andere emigratieprovincies. De provincie Zhejiang heeft een inwonerstal van 44,3 miljoen. Twee steden in het bijzonder, namelijk Wenzhou en Qingtian, hebben emigranten geleverd. 75 à 80% van de emigranten uit deze provincie zijn gevestigd in Frankrijk, Spanje en Italië (Archimbault 1987; Ma Mung 2000; Thuno 1999). De mensen uit deze provincie zijn gespecialiseerd in het opzetten van kleinschalige familie-ateliers in de regio van herkomst. Elk atelier is gespecialiseerd in een bepaald onderdeel voor een bepaald product, dat ter plaatse wordt geassembleerd. Op deze wijze wordt de productiviteit verhoogd en de kosten gedrukt. Bovendien worden deze familiebedrijfjes of het zogenaamde 'Wenzhou economisch model' aangemoedigd door de overheid in het kader van het moderniseringsbeleid, dat privé-initiatief aanmoedigt.

Dit economisch model is ook geïdentificeerd in Beijing, waar een grote groep van Zhejiang ondernemers gespecialiseerd in lederen jassen zich gevestigd hebben in een buitenwijk (Biao 1999). De pioniers zijn in het begin van de 80er jaren naar de hoofdstad uitgeweken en hebben in enkele jaren tijd een grootschalige economie uitgebouwd van lederen jassen. Ze trokken vele handelaars aan uit Rusland en Oost-Europa.

Eénzelfde patroon is terug te vinden in de leder- en textielateliers van Zhejiangezzen in Italië en Frankrijk. Naast het business model zijn ze eveneens gespecialiseerd in dezelfde goederen.

v. Regio Dongbei

Dongbei (let.: het Noordoosten) verwijst naar de drie provincies in Noordoost China, namelijk Liaoning, Jilin en Heilongjiang. Het inwonertal van deze drie provincies is resp. 41,9 miljoen, 26,9 miljoen en 38,1 miljoen. De emigratie uit deze regio is zeer recent en is het resultaat van het hervormingsbeleid van de volksrepubliek China. In 1996 is de overheid overgegaan tot de implementatie van de economische herstructurering met de nadruk op hervorming op bedrijfsvlak, waarbij grote staatsondernemingen werden gesloten. Dit heeft geleid tot massale werkloosheid en een toename van de armoede onder een steeds groter wordende groep voormalige arbeiders. Omwille van de uitzichtloosheid kozen vele mensen voor interne of internationale migratie. Deze laatsten maken gebruik van internationale smokkelnetwerken om het land te ontvluchten op zoek naar een beter bestaan. Ze trekken westwaarts, naar Europa, waar sommigen halt houden en werk zoeken. Anderen trekken verder.

3. Chinezen in België

a. Algemeen

Het bestaande immigratiebeleid in België en in de EU vanaf de tweede helft van de 70er jaren kan in twee grote categorieën worden ingedeeld: immigratie gebaseerd op humanitaire overwegingen en gezinshereniging. Economische migratie, die sinds de jaren '70 officieel vrijwel nul bedraagt wordt op dit moment ter discussie gesteld.

De nieuwe migratiestroom uit de Volksrepubliek China voltrekt zich in een restrictieve immigratieregime. En dit in tegenstelling tot de Cantonees-sprekende gemeenschap, die naar België gemigreerd zijn voor 1974.

Onder de groep van legale Chinese migranten is het aantal asielaanvragen verwaasloosbaar. Studentenmigratie daarentegen is aanzienlijk toegenomen in de laatste 5 jaar. Ook navorsers en hoogopgeleiden ressorteren onder dit verblijfsstatuut van beperkte duur. Toeristen vallen onder het statuut van kort verblijf. Eenzelfde trend kan ook verwacht worden van Chinese toeristen en zakenlieden.

Naast Chinezen die op legale wijze naar België komen is er ook de groep clandestiene economische migranten, al dan niet slachtoffer van mensensmokkel en economische uitbuiting. De aanwezigheid van deze illegalen van wie de nationaliteit niet alleen beperkt is tot de Chinese toont aan dat de nulmigratie op economisch vlak ingevoerd sinds 1974 niet gelukt is in het opzet derde landers buiten het Schengengebied te houden. De hieronder geciteerde uitspraken zijn gebaseerd op interviews met Chinezen in gesloten centra. Deze getuigenissen zijn essentieel in het verwerven van inzichten in de motivatie en verwachtingen van clandestiene economische migranten.

b. Legale migratie

i. Asielmigratie

De overgrote meerderheid van de huidige Chinese asielaanvragen bestaat uit Tibetaanse dossiers. Vanaf 2000 is er een merkbare toename van Tibetaanse dossiers. Ze vertegenwoordigen ongeveer 90% van het totale aantal Chinese aanvragen. In september 2004 zijn er in het Commissariaat-generaal voor vluchtelingen en staatlozen (CGVS) een 350-tal Chinese dossiers, waarin nog geen eindbeslissing is genomen.

Aantal Tibetaanse dossiers

Jaar	Aantal Tibetaanse dossiers
2000	80
2001	84
2002	201
2003	284

Bron: Commissariaat-generaal voor vluchtelingen en staatlozen

Naast de omvangrijke groep van Tibetaanse dossiers, zijn er nog een 7-tal andere profielen van Chinese kandidaat-vluchtelingen te onderscheiden: Oeigoeren, één-kind dossiers, Falun Gong, etnische Noord Koreanen uit China, Christenen en corruptie- en onteigeningsdossiers. Kort samengevat vragen (Han-)Chinezen nauwelijks asiel aan.

ii. Familiehereniging

Het aantal Chinezen, dat via gezinshereniging naar België komt is verwaarloosbaar in de totaliteit van de aankomsten. In 2001 bedroeg het aantal gezinsherenigers 193 of 2,6% van het totaal. In 2002 is dit aantal 293 of 3,9% (7352) van het totaal aantal gezinsherenigingen (7402).

iii. Toename van migratie van studenten, navorsers en hooggeschoolden

Studenten

Zoals eerder al aangehaald vormt studentenmigratie een belangrijke component van nieuwe migraties uit China. Dit is te verklaren door het beleid, dat in toenemende mate studentenmigratie bevordert sinds de modernisering op het einde van de jaren 70. Ook de onderwijsagentschappen spelen hierin een faciliterende rol. Tegelijkertijd beantwoordt dit open beleid ook aan de vraag van de Chinese bevolking om in het buitenland te studeren. Het toenemend aantal *zifei*-studenten, die met eigen middelen de studies bekostigen, bevestigen deze drang voor studies in het buitenland. Het grote belang dat aan onderwijs gehecht wordt, ook 'education fever' genoemd, is typerend voor de Aziatische maatschappijen die het Confuciaanse gedachtengoed onderschrijven zoals Singapore, Korea, Japan, Hong Kong, Taiwan. Deze trend is ook op gang gekomen in de Volksrepubliek Chin, na de modernisering van het land. Zoals eerder al vermeld, kunnen 4 periodes onderscheiden worden:

1978-1985: met de financiële steun van de overheid (*gongfei*) worden postgraduate studenten en vorsers naar buitenlandse instellingen gestuurd om te specialiseren in specifieke wetenschappelijke domeinen

1985-1988: meer en meer studenten gaan naar het buitenland op basis van eigen middelen (*zifei*), vaak beurzen van internationale stichtingen of van buitenlandse universiteiten

1989-1992: na de bloedige onderdrukking van de studentendemonstratie op 4 1989 wordt het beduidend moeilijker om naar het buitenland te gaan maar vanaf 1992 komt er verandering in met de '12 woorden

benadering' van Deng Xiaoping: 'steun internationale studies, moedig terugkeer aan, garandeer bewegingsvrijheid'. Sindsdien is de studentenmigratie andermaal op gang gekomen.

1993-present: studeren in het buitenland is niet langer een exclusieve aangelegenheid maar een courante praktijk

In de periode tussen 1978 en 2001 hebben in totaal 460.000 Chinese studenten zich ingeschreven in buitenlandse instellingen wereldwijd.

Chinese studenten in het buitenland per land in de periode 1978-2001

Land	Cumulatief totaal buitenlandse studenten	Aandeel (%)	Totaal terugkeerders	Aandeel (%)
Totaal	460,000		100,000	
VS	242,700	52.8	33,978	14.0
Japan	69,610	15.1	25,755	37.0
Canada	36,400	9.9	13,468	37.0
Duitsland	32,800	7.1	11,808	36.0
VK	27,940	6.1	12,852	46.0
Frankrijk	18,400	4.0	8,648	47.0
Australië	14,950	3.3	7,475	50.0
Andere	17,200	3.7	1,984	11.5

Bron: Zhang Guochu 2001:7

Bovenstaande tabel toont aan dat de meeste studenten en vorsers een voorkeur hebben voor de VS. Meer dan de helft van de totale groep koos voor de VS. Op nummer 2 staat Japan, die voor de ganse periode 15% van de totale groep onthaald heeft. Na Japan volgt Canada, die bijna 10% van de totale groep aangetrokken heeft. Na de top 3 volgen drie Europese landen, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Ook interessant om te vermelden is het aantal terugkeerders. In het algemeen keert minder dan de helft terug. Het hoogste aantal terugkeerders zijn degenen die in Australië, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk gestudeerd hebben. De VS, die de meeste studenten en vorsers aantrekken, is het ook het land met het laagste aantal terugkeerders. De overgrote meerderheid of 86% zijn niet teruggekeerd.

In absolute termen is het aantal studenten en vorsers in Europa gering in vergelijking met de twee koplopers, de VS (52%) en Japan (15.1%). In totaal heeft Europa over de ganse periode van 1978-2001 20% van de totale groep ontvangen. Onder de Europese landen behoren Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk tot de meest

populaire bestemmingen. Degelijk en relatief goedkoop hoger onderwijs, een stabiele sociale omgeving en een stevige industriële en economische sector vormen de aantrekkingskracht van Duitsland op Chinese hoogopgeleiden. In het academiejaar 2000-2001 neemt de Chinese studentenpopulatie in Duitsland de derde plaats in met 9,109 studenten, na Turkije met 23,604 studenten en Polen met 9,328 studenten.

In Groot-Britannië is er een gestage groei van studenten vanaf het einde van de jaren 90 tot begin 2000 zoals aangegeven in onderstaande tabel.

Evolutie Chinese studenten, ingeschreven aan universiteiten in Groot-Britannië (taalinstellingen niet meegerekend)

periode	aantal
1998-1999	3,580
1999-2000	6,094
2000-2001	10,322

Bron: idem

De trend is in het algemeen positief onthaald aangezien de aanwezigheid en de participatie van buitenlandse studenten en vorsers de internationalisering van de Britse instellingen bevordert en zo ook de wetenschappelijke output. Een intense academische uitwisseling is ook een uitgelezen instrument om dialoog op hoog niveau en partnership tussen twee landen te bevorderen.

Deze trend is eveneens merkbaar in België. Vanaf 2000 is het aantal aanvragen voor studentenvisa door Chinezen aanzienlijk verhoogd. De vierde periode van de studentenmigratie, waarin migratie toegankelijk is geworden voor een steeds groter wordende groep verklaart wellicht de relatief snelle stijging van de aanvragen. Het recordjaar 2002 met 1401 aanvragen heeft te maken met de gevolgen van de terroristische aanval op de torens van de World Trade Centre in New York. Eén van de consequenties is dat de toegang tot het Amerikaanse grondgebied voor vreemdelingen, dus ook buitenlandse studenten en wetenschappers, aanzienlijk aan banden wordt gelegd.

Aantal studentenaanvragen door Chinezen in de periode 1999-2003

jaar	aantal
1999	300
2000	300
2001	650
2002	1401
2003	1267

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken

In 2003 bedraagt het aandeel van de Chinese aanvragen voor een studentenvisa 29,56% van de totale aanvraag. Dit wil zeggen dat 1 op 3 aanvragen afkomstig is van Chinezen.

Wat betreft de effectieve toewijzing van de studentenvisa, bedroeg het percentage in 2002 65% (921) en in 2003 63% (809).

Verhouding aanvraag en toekenning studentenvisa

jaar	Aantal aanvragen	Aantal toekenning	Percentage van toekenning
2002	1401	921	65
2003	1267	809	63

De toename is uiteraard voelbaar in de universiteiten en andere onderwijsinstellingen. Aan de KU Leuven behoren de Chinezen tot de grootste groep van buitenlandse studenten, met meer studenten dan de Nederlanders, die de tweede plaats innemen in de top 5 van niet-Belgische studenten aan deze universiteit.

Top 5 van de studenten volgens nationaliteit aan de KU Leuven, academiejaar 2003-2004

TOP 5	aantal
Belgische studenten	25.638
Chinese studenten	513
Nederlandse studenten	472
Spaanse studenten	173
Poolse studenten	109

Bron: KU Leuven

Naast studenten is de trend ook merkbaar voor de navorsers en hoogleraren. In Vlaanderen staan de Chinezen alweer op nummer 1 van de belangrijkste nationaliteiten aan wie een arbeidskaart B is uitgereikt.

De belangrijkste nationaliteiten, aan wie arbeidskaart B is uitgereikt in Vlaanderen in 2003

Nationaliteit	aantal	aandeel
Chinese	25	13.4%
Russische	24	12.9%

Poolse	15	8.1%
Japanse	14	7.5%

Bron: Jaarrapport 2003 tewerkstelling van buitenlandse werknemers in Vlaams Gewest. Administratie werkgelegenheid

Hoogopgeleiden

In de categorie van hooggeschoolden en leidinggevenden, aan wie B-kaarten worden uitgereikt, staat China op de 4de plaats in Vlaanderen, na Japan, Indië en de Verenigde Staten.

Hooggeschoolden en leidinggevenden per nationaliteit-2003

nationaliteit	aantal	aandeel
Japanse	616	20%
Indische	559	18,2%
Amerikaanse	436	14,2%
Chineze	137	4,5%

Bron: idem

iv. Zakenreizen

Ook het aantal zakenreizen is aanzienlijk toegenomen in de periode 1998-2002 in het algemeen. Dit is vooral het geval voor het Vlaamse en het Brussels Gewest met een groei van meer dan 80%.

Trend aantal aankomsten van Chinezen 1998-2002

	1998	1999	2000	2001	2002	Trend 2001-2002
Vlaamse gewest	10.433	9.722	9.207	8.871	16.419	+85.1%
Brussel gewest	39.631	46.932	45.015	51.769	93.941	+81.5%
Waals gewest	1.364	988	1.162	1.397	2.292	+64.1%

Bron: NIS

Een andere indicatie voor de toename in zakenreizen is het aantal overnachtingen van Chinezen. De toename is het meest uitgesproken in het Brusselse Gewest met een toename van 66% in de periode 2001-2002. Ook Vlaanderen kent in diezelfde periode een weliswaar bescheidenere groei van 20,1%. In Wallonië is er echter een daling van 16,5%.

Aantal overnachtingen in de periode 1998-2002

	1998	1999	2000	2001	2002	Trend 2001-2002
Vlaamse Gewest	25.023	23.152	20.342	27.206	27.206	+20.1%
Brussel- gewest	50.555	57.808	53.809	65.510	109.267	+66%
Waalse gewest	3.505	2.317	2.865	5.966	4.984	-16.5

Bron: NIS

c. Illegale migratie in België

i. Algemeen

Wereldwijd wordt het aantal migranten zonder wettelijke documenten geschat op 20 miljoen (Migration News 3/2001). Het aandeel van Chinezen is volgens het beschikbaar cijfermateriaal niet uitzonderlijk hoog. In de VS wordt het aantal niet gedocumenteerde Chinezen geschat op een half miljoen in 1991 (English 1991 in Chin 1999). Het aantal Chinezen, dat jaarlijks naar Amerika wordt gesmokkeld, wordt geschat op een omvang tussen 10.000 en 100.000 (Smith 1997 in Chin 1997). Volgens het agentschap Interagency Working Group, dat in het leven geroepen werd door het Witte Huis om Chinese mensenhandel te monitoren, zou er jaarlijks tot 50.000 Chinezen het land illegaal binnenkomen (idem). Volgens de gegevens van de Amerikaanse immigratiedienst staat China 'slechts' op de 23ste plaats op de lijst van de nationaliteit van illegalen in het land.

Eenzelfde trend is merkbaar in Europa met een vergelijkbare orde van grootte zoals in de Verenigde Staten (Guo 2004). Er zijn bepaalde gegevens die ons een algemeen beeld kunnen geven van de omvang van deze groep zoals asielcijfers en meer bepaald uitgediende asielzoekers. Ook cijfers van regularisaties kunnen een indicatie geven van de omvang van dit fenomeen. In een analyse van

grensintercepties in 11 Oost- en Centraal-Europese landen in 2000 maken Chinezen slechts 3% uit van het totaal. De verklaringen voor de relatief lage cijfers zijn velerlei. Ten eerste gaat het om punctuele schattingen. Een andere verklaring is de uiterst professionele modus operandi van Chinese mensensmokkelaars (zie infra) zodat er minder intercepties zijn dan voor andere nationaliteiten. Het is ook plausibel om te stellen dat in de nasleep van verscherpte controle op Chinezen na het Dover-incident de mensensmokkelaars tijdelijk hun activiteiten stopzetten of alleszins terugschroeven tot de algemene aandacht weggeëbd is. In elk geval de redenen waarom de meeste overheden zwaar tillen aan Chinese illegale migratie is de potentiële-indien niet reeds het geval- toevloed van Chinese illegale migratie, de hoge professionaliteit en winsten van mensensmokkelaars en hun connecties met andere criminele netwerken en tenslotte de kwetsbaarheid van de gesmokkelde Chinezen, die vaak het leven laten tijdens de overtocht.

Er bestaat (uiteraard) geen cijfermateriaal over de illegale Chinezen in België. Gegevens, die indirect een algemeen beeld geven van de omvang van het fenomeen zoals regularisaties zijn niet nuttig in het geval van België. In de regularisatiecampagne van 1999 is het aandeel van Chinese regularisanten eveneens verwaarloosbaar. De aanvragen voor regularisatie ingediend door Chinezen, vertegenwoordigen 1,8% van alle aanvragen. In absolute termen houdt dit in dat in totaal 624 dossiers werden ingediend, waarvan 443 dossiers (71%) een positieve beslissing kregen, 160 dossiers (25.6%) een negatieve beslissing en 21 dossiers (3.4%) werden als zonder voorwerp beschouwd. 'Zonder voorwerp' verwijst naar 'een dubbel dossier', 'een naturalisatieaanvraag', 'het stopzetten van de procedure', etc. Ook deze geringe aantallen helpen ons niet vooruit om een extrapolatie te maken van de omvang van deze groep.

Hoewel intercepties van illegale Chinezen niet de reële omvang weergeven, geven ze wel een trend aan. In 2002 zijn er 375 aanhoudingen van Chinezen geregistreerd, waarvan 22 het bevel kregen het land te verlaten. In 2003 is het aantal gestegen tot 639 arrestaties of een stijging van 70%, waarvan 354 het bevel kregen het land te verlaten.

Intercepties

Jaar	Aantal intercepties	Aantal bevel het land te verlaten
2002	375	220
2003	639	354

Bron: Dienst Vreemdelingenzaken

Grensaanhoudingen geven een beeld weer van de tendens van doorreismigratie naar het Verenigd Koninkrijk. Het cijfermateriaal wordt verzameld door de directie van de verbindingswegen. In de top 5 van nationaliteiten met de meeste aanhoudingen

voor de periode van 2000 tot 2003 neemt China een vijfde plaats in na Iran, Irak, Indië en Turkije. Zoals voor de andere nationaliteiten kiezen vele Chinezen Groot-Brittannië als bestemming wegens de aanwezigheid van een grote Chinese gemeenschap, die hen (illegaal) werk levert. Migranten uit Fujian hebben in de Europese context een voorkeur voor Groot-Brittannië.

Land	2000	2001	2002	2003	Totaal
Iran	368	616	714	940	2638
Irak	405	249	1588	352	2594
Indië	82	159	257	687	1185
Turkije	392	1028	281	180	1881
China	572	217	73	196	1058

Bron: Directie van de verbindingswegen

Clandestienen en uitgeprocedeerden, die onderschept worden door de politie en die niet beschikken over de nodige geldige documenten krijgen het bevel het land te verlaten. Sommigen worden doorverwezen naar 5 gesloten centra (het illegalencentrum van Merksplas, Brugge, Vottem, 127 en 127bis). In 2002 waren in totaal 75 Chinezen opgesloten in voornoemde centra. Van deze groep werden er 52 effectief verwijderd. In het daaropvolgend jaar is het aantal opgesloten Chinezen aanzienlijk gestegen tot 132, waarvan 82 effectief verwijderd zijn. Het gaat om clandestiene Chinezen, die op illegale wijze het land zijn binnengekomen via mensensmokkelaars. Ze dienen zoals reeds gezegd in België geen asielaanvraag in. Vaak zijn ze aangehouden op hun werkplaats, meestal een Chinees restaurant of een meeneemzaak.

ii. Motieven

Voor Chinese migranten is migratie een overlevingsstrategie van de familie om het inkomen van het huishouden en het welzijn van zijn leden te vrijwaren en te optimaliseren. Velen opteren voor emigratie omdat ze geen toekomst zien in het land van herkomst. Op politiek vlak heeft het onderdrukken van de studentendemonstratie van 4 juni 1989 als katalysator voor migratie gefungeerd. Velen hebben het vertrouwen in de hervorming van het economisch systeem verloren. Ondanks de spectaculaire economische groei, geniet slechts een beperkte groep van de nieuwe rijkdom of kan een beperkte groep de nieuwe kansen die zich aandienen benutten. Uit de literatuur en uit de gesprekken met illegale migranten in gesloten centra blijkt dat ze op socio-economisch vlak eerder achteruit gegaan zijn dan vooruit. Als gevolg van het open-deurbeleid en de herstructurering van een

collectivistische rurale economie naar een marktgerichte economie vanaf het einde van de jaren 70, zijn heel wat landbouwgronden omgevormd tot industriële zones of speciaal economische zones, waardoor een grote groep boeren hun land en werk kwijtraakten (Chin 1999:16-17).

Ik ben de enige kostwinner in de familie. Ik sta in voor mijn vrouw, mijn zoon en mijn bejaarde moeder. Mijn vader is overleden. Ik verdien in mijn dorp 300 yuan (30 euro) per maand. Dit is heel weinig. Met dit bedrag kan ik mijn familie niet onderhouden. Mijn zoon gaat niet meer school wegens geen geld. Temeer omdat mijn vrouw ziek is. Man, leeftijd eind 20

In Shenyang (Noord China) is er weinig werk. De meeste fabrieken zijn gesloten. Het leven is veel moeilijker geworden. Het gemiddeld loon is 200 yuan (20 euro). Ik ken mensen, die zo arm zijn dat ze geen vlees kunnen kopen. Ze zijn zo arm dat ze eten stelen. Toen ik na mijn scheiding een som geld kreeg, dacht ik mijn geluk te proberen in het buitenland. Ik had een telefoonnummer van een dorpsgenoot, die sinds geruime tijd in België verbleef. Vrouw, leeftijd: eind 20

Ik ben leraar wiskunde en mijn vrouw lerares Engels in een middelbare school. Samen hebben we een dochter van 11 jaar. We verdienen genoeg met zijn tweetjes. Mijn vader werd echter ziek. Ik had dus geld nodig om de medische kosten te betalen. Man van 26 jaar

Ik kom uit Jiangxi. Ik heb geen ouders noch andere familieleden. Er is geen toekomst voor mij in China. Migratie is een kans voor jonge mensen om een beter leven op te bouwen. Minderjarige jongen

Zoals de voorbeelden het aantonen, vormt het economische aspect het hoofdmotief voor migratie. Het moderniseringsbeleid heeft welvaart gecreëerd voor sommigen maar niet voor de overgrote meerderheid, wiens socio-economische situatie vaak verslechterd is. Ze zijn afkomstig uit de perifere provincies zoals het Noord-Oosten of het Westen van het land. Wanneer naast het inkomensverlies ook nog een familiaal/sociaal probleem opduikt zoals de ziekte van een familielid, het niet meer kunnen betalen van het schoolgeld voor het eigen kind, een echtscheiding, enz. dan is de keuze blijkbaar snel gemaakt. Men opteert resoluut voor internationale migratie.

iii. Positieve beeldvorming van migratie: middel voor sociale mobiliteit

Naast de schrijnende economische situatie speelt ook de cultuur van de emigratie een grote rol. Vooreerst is migratie geen nieuw gegeven voor vele Chinezen, gezien de eeuwenoude geschiedenis van de Chinese diaspora. Het idee van de succesvolle migrant is gemeengoed in de Chinese maatschappij. Migratie staat voor een kans om rijk te worden en daardoor aanzien te verwerven. Het is als iets positiefs ervaren. Dat ontbering, opoffering en allerlei risico's integraal deel uitmaken van het migratieproject nemen de meesten erbij als noodzakelijk kwaad om een groter doel te bereiken. Als jongeman en ook als jonge vrouw in een emigratiedorp kan men niet anders dan ook het 'fortuin' in het buitenland op te zoeken zoals zovelen voor hen dat gedaan hebben. De welvaart, die de emigratie creëert, is zichtbaar en tastbaar in de regio van herkomst. Met de transfers van de migranten worden huizen, wegen, scholen, graven, enz. gebouwd. De migranten genieten een hoog aanzien onder de andere dorps- en stadsgenoten. Emigratie wordt beschouwd als een katalysator voor sociale promotie. Elk jong persoon, die iets wil bereiken in het leven, kiest bewust

voor emigratie. Anders loopt h/zij achter op de rest. Migratie is het middel bij uitstek 'om de eigen sociale status te keren' (*fanshen*) (Chin 1999). De economische kloof tussen een familie met overzeese familieleden en een familie zonder, is dan ook groot. Dit cumulatief effect van migratie verklaart de gestage stroom van illegale Chinezen, die ondanks negatieve ervaringen en ontradende berichtgeving en praktijken zoals de dood van 58 Chinezen in Dover in 2001 blijven geloven in het migratieproject, dat uiteindelijk meer voordelen dan nadelen brengt voor de familie.

iv. Smokkelorganisaties

De meeste Chinese uitwijkingen beantwoorden niet aan de vereisten, die gesteld worden voor immigratie van hogeropgeleiden. Deze laatsten verkiezen de Engelstalige en traditionele immigratielanden zoals de VS, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Anderzijds vinden steeds meer Chinese hoogopgeleiden hun weg naar Europa.

Om te ontkomen aan de strenge immigratieregeling maken ze gebruik van georganiseerde smokkelnetwerken die instaan voor de overtocht. De smokkelnetwerken zijn veeleer kleine onafhankelijke netwerkjes. Volgens de Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) kunnen ze best voorgesteld worden als autonoom gestructureerde organisaties in de streek van herkomst en criminele organisaties en bendes in het land van bestemming. Volgens de netwerkanalyse van het jaarrapport mensenhandel van het CGKR (2004) en bevestigd door interviews met gedetineerde illegale Chinezen zijn in de doorreislanden plaatselijke tussenfiguren en organisaties actief.

Volgens Chin Ko Lin, een internationaal expert in Chinese mensensmokkel (1999) kan men een Chinees smokkelnetwerk vergelijken met een draak van verschillende netwerken, die elk een specifieke functie hebben. Er is een duidelijke horizontale werkverdeling. De organisatoren of de grote slangenkoppen opereren in het buitenland. Ze investeren in de smokkeloperaties en hebben zicht op de totaliteit van de transnationale netwerken. Aangezien ze op derde lijnsniveau werken, is hun identiteit niet bekend bij hun 'klanten'. De ronselaars, ook kleine slangenkoppen genoemd, zijn actief in China. Ze opereren als interface tussen de grote slangenkoppen in het buitenland en kandidaat-emigranten, die willens nillens gebruik maken van hun diensten. De voornaamste taken van deze kleine slangenkoppen is het werven van 'klanten' en in een tweede fase het regelen van de betalingen. In de verschillende doorreislanden worden transporteurs, begeleiders en bewakers ingeschakeld voor de smokkeloperatie.

v. Contactname en rekrutering

Uit de literatuur (Chin 1999, Hyppocrates onderzoeksproject 2001) en uit de interviews met Chinese illegalen blijkt dat de meerderheid van de gesmokkelden in

contact komt met de ronselaar door bemiddeling van iemand uit de naaste sociale omgeving: een familielid, een kennis, iemand van het dorp, enz.

De familie en kennissen spelen een belangrijke rol tijdens de rekrutering van het slachtoffer. Dikwijls legt een familielid of een kennis op vraag van het slachtoffer zelf contact met een rekruteur van een smokkelnetwerk (Jaarrapport Mensenhandel december 2004)

In de interviews noemen de meeste Chinezen de ronselaars 'slangenkop' (*shitou*), met wie ze in contact kwamen via een familielid of kennis. Hun visie over de ronselaar varieert van persoon tot persoon. In de literatuur wordt de ronselaar niet noodzakelijk gezien als een snoodaard maar als iemand die de overtocht mogelijk maakt. Het beeld dat de *shitou* ophing van de werksituatie stemt soms overeen met de realiteit en soms weer niet.

Ik ben via mijn schoonbroer in contact gekomen met een shitou. Mijn schoonbroer had het beste met me voor. Het beeld dat de shitou me voorschotelde was heel positief. Er is veel werk in Europa en de lonen liggen hoog. Inderdaad, voor ik opgepakt werd, werkte ik in de keuken van een meeneemrestaurant in het Leuvense. Man, leeftijd: dertiger

Volgend relaas toont aan de gesmokkelde zich bedrogen voelt door de mensensmokkelaar:

Ik ben uit China vertrokken omdat ik als 16 jarige mijn kans wou wagen in het buitenland. Maar het traject was zo zwaar en gevaarlijk dat ik niet meer zeker ben of ik het andermaal zou doen, zoveel betalen en tegelijk zoveel risico's nemen.

Een geïnterviewde uit Liaoning, Dongbei, die instemde met een vrijwillige terugkeer, voelt zich ronduit bedrogen door de mensensmokkelaar:

De 'slangenkop' heeft me een paradijs beloofd. Ik kon gemakkelijk geld verdienen en bovendien is er veel werk. Hij heeft me voorgelogen dat ik aan de slag kon als huisleraar. Ik ben in mijn eigen streek leraar wiskunde in de middelbare school en mijn vrouw lerares Engels. Toen ik in België aankwam is uitgekomen dat er helemaal geen vraag is naar huisleraars. Ik werd dus gedwongen om in de keuken van een Chinees restaurant te gaan werken.

De meeste andere geïnterviewden koesterden geen extra negatieve gevoelens ten aanzien van de mensensmokkelaar. Ze wilden er niets over kwijt of ze zien hem/haar als een noodzakelijke migratieschakel.

vi. Modus operandi

Volgens het CGKR jaarrapport mensenhandel kunnen verschillende types van modi operandi onderscheiden worden in de Chinese illegalenstroom.

Een vaak gebruikte praktijk is de aanvraag van een toeristenvisum via reisbureaus of touroperators. Zoals reeds aangegeven is het aantal reisbureaus enorm gestegen na de liberalisering van de uitreisbepalingen naar het buitenland. Het land telt op dit moment 11.615 reisagentschappen, waaronder ook malafide bedrijven. In de eerste helft van de jaren 90 zijn verscheidende malafide reisagentschappen-Alex

International, Tampos, Orient Express, Dzuntan, Sovindep, Stamp, People's Capital, Min Sin Limited, Voyager, enz.-geïdentificeerd, die de tocht naar Rusland mogelijk maken door hen uitnodigingsbrieven voor paspoort- en visumaanvraag voor dit land te verschaffen. Zo heeft het reisagentschap Voyager tussen april en oktober 1993 1.520 visa voor Rusland aan Chinezen geleverd (de Tanguy 2004).

In het tweede type van illegale migratie verlaat de migrant China op legale wijze met een echt paspoort. In het doorreisland krijgt h/zij zelf vervalste documenten. Op de eindbestemming worden de valse documenten door de mensensmokkelaar teruggenomen. Zodoende wordt h/zij een documentloze migrant.

Omdat België en andere Europese landen tot medio 2004 geen toeristenvisa uitreiken aan Chinese onderdanen, wordt een aanvraag ingediend voor een verre 'visumzachte' bestemming zoals Cuba, Suriname, Nigeria, Mauritanië, Guinee, Togo, Senegal, Armenië, Wit-Rusland, Syrië, Jordanië of Egypte waarvoor tussenlanding vereist is, bij voorkeur op een luchthaven in het Schengengebied. Eenmaal in het Schengengebied tracht men het grondgebied illegaal te betreden of een afwijkende route te nemen. In een ander type van illegale migratie verlaat de Chinees op legale wijze het land maar verandert h/zij de identiteit in het doorreisland met valse documenten. Eenmaal aangekomen in het bestemmingsland leveren ze de valse documenten in en worden ze documentloos. Een andere methode, die nog meer in zwang is bij illegale migratie, is de aanvraag van een visa voor zakenreis op uitnodiging van een firma in het land van bestemming. Meestal keren ze niet terug na het verstrijken van hun visum. Hier dient opgemerkt te worden dat het algemeen fenomeen van de toename van aanvraag van visum voor zakenreizen niet gereduceerd wordt tot deze illegale praktijk. Er is ook een toenemende economische samenwerking tussen België en China, die rechtstreeks verantwoordelijk is voor de groei van dit type van visum (zie infra).

vii. Trafiekroutes

Voor België zijn er verschillende routes geïdentificeerd. De Russische connectie verwijst naar het netwerk dat rekruteert in China en Beijing gebruikt als uitvalbasis. De illegale migranten reizen in kleine groepjes per trein of per vliegtuig naar Moskou. In Moskou wordt het aantal Chinese migranten geraamd op 20,000 tot 25,000. Daar zijn netwerken van Chinezen, afkomstig van Beijing, Harbin en Fujian, operationeel in de mensensmokkel. Het vormt één van de belangrijkste transitpunten en logistieke centra in het smokkeltraject. In Moskou worden de gesmokkelde Chinezen verzameld voor een rudimentaire cursus Engels en vervolgens worden hun de paspoorten met het bijbehorend visum voor een West-Europees land van keuze geleverd (de Tanguy 2004).

Van daaruit trekken ze verder richting Kiev (Oekraïne). Vervolgens loopt de trafiekroute over Polen of Slowakije naar Praag (Tsjechië). Van hieruit wordt de dispatching van de verschillende migranten, mannen en vrouwen van diverse

nationaliteiten, naar verschillende bestemmingen georganiseerd. Deze route loopt via Duitsland of Nederland naar België, voor degenen die België als eindbestemming hebben. Anderen reizen verder naar Engeland als eindbestemming of als springplank naar de VS.

Deze 'Russian connection' is andermaal als belangrijkste route aangehaald in het jaarrapport mensenhandel 2004, waarvan de analyse gebaseerd is op gegevens van de extensieve databank slachtoffers mensenhandel.

De 'populariteit' van deze route wordt bevestigd door de getuigenissen van de Chinese illegalen.

Ik ben (vorig jaar) per trein naar Moskou vertrokken met 2à3 andere mensen. Ik ben samen met 3 anderen, mijzelf en een begeleider in een auto van Moskou naar Oekraïne gegaan. De reis was bergachtig. Toen ik in Kiev aankwam, werd ik opgesloten in een safehouse. Er waren 2 of 3 andere Chinezen in dat safehouse, zowel mannen als vrouwen. De verhouding was min of meer gelijk verdeeld. Dagelijks kregen we tweemaal klare soep zonder vlees of andere voedzame ingrediënten. De meesten in dat safehouse wilden doorreizen naar de VS, Engeland of Frankrijk. Dan ben ik met een plaatselijke begeleider naar Praag via Slowakije gegaan. In Tsjechië werd de betaling afgehandeld. Er werd gebeld naar China om na te gaan of de familie het bedrag van 4000 yuan (400 euro) aan de slangenkop betaald heeft. In mijn geval was het geen probleem. Daarom mocht ik mijn reis voortzetten. Anderen, waarvan de betaling niet in orde was, werden vastgehouden en geslagen. De passeur heeft me geholpen een treinticket te kopen van Praag naar Brussel maar ik reisde voor het eerst alleen. De reden waarom ik naar België gekomen ben is omdat ik hoorde dat er hier werk was van een dorpsgenoot, die hier tien jaar lang als illegaal gewerkt heeft. Hij heeft me in contact gebracht met de eigenaar van het meeneemrestaurant in het Leuvense. Hij heeft intussen op eigen initiatief het land verlaten. Ik weet niet waar naartoe. Man, leeftijd: eind 20.

Mijn reis heeft twee maanden geduurd. Ik heb er 130,000 yuan (1300 euro) moeten betalen. Ik ben vertrokken per trein, richting Moskou. Dan ging de tocht verder in vrachtwagens naar Oekraïne, Tsjechië en van daaruit naar Nederland. De tocht was zeer zwaar. Ik ben in januari vertrokken. Het weer was guur en koud, vooral in de bergen. We hielden elkaar vast om ons warm te houden. We kregen weinig voedsel en drank. Anders gingen we te vaak naar toilet. Per persoon kregen we een brood en een fles water voor drie dagen. In de treinrit van Beijing naar Moskou waren we met 3 of 4 andere mensen. In Moskou werden we vastgehouden in een huis, waar een 30tal andere mensen waren, waarvan 5 of 6 Chinezen waren. In het huis in Oekraïne werd de groep groter met ongeveer 10 mensen meer. Het waren vooral mannen, Pakistani's. Ik herinner me ook een vrouw uit Fujian, die naar de VS wou. Ze heeft er 400,000 yuan (40,000 euro) voor betaald. In Tsjechië werden we opnieuw opgesloten. Naast Pakistani's heb ik er ook Vietnamezen gezien. De meesten waren jonge mensen, die sterk genoeg waren om de koude en andere ontberingen te verdragen. Er was wel een wat oudere man bij, die op een bepaald moment zo moe was dat hij de rest van de groep niet kon volgen. We moesten op bepaalde momenten de weg ook te voet afleggen. De passeurs vonden hem een lastpost en lieten hem daar gewoon liggen, terwijl we verder trokken. Dat was verschrikkelijk. Een zelfverklaarde minderjarige.

Volgens een andere bron, het immigratierapport van de Belgische immigratieambtenaar in Albanië, loopt er vanuit Tsjechië een alternatief traject over de Balkan om van daaruit de EU-landen te bereiken. In het rapport wordt naast andere nationaliteiten ook uitdrukkelijk melding gemaakt van een groep Chinese illegale migranten die via Turkije, Bulgarije en één van de voormalige ex-Joegoslavische landen doorreizen naar Albanië om van daaruit naar Italië verder te reizen.

Intussen heeft Bulgarije zich gevoegd bij de belangrijkste doorreislanden omdat Bulgaren niet meer onderworpen zijn aan de visumplicht voor EU-landen. Het is een centrum van handel in valse paspoorten aangezien reizen met een al dan niet officieel paspoort zeer aantrekkelijk is geworden.

Uit de databank van slachtoffers van mensenhandel van het Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding is gebleken dat er ook een vliegroute loopt van Beijing tot ex-Joegoslavië, Italië en Frankrijk. Vanuit Frankrijk reist de migrant met een ander voertuig naar België of een ander land. Het bewind van Milosovic toonde zich zeer soepel in het toekennen van verblijfsvergunningen aan Chinezen. Door dit soepel beleid is Servië het trefpunt geworden van de Chinese mensensmokkel. Hoewel dit tijdperk ten einde is, is intussen een samenwerking ontstaan tussen de Chinese en de Turkse maffia (Akinbingol 2003).

De Gambese connectie verwijst naar de route per vliegtuig vanuit Guangdong naar Gambia. Van daaruit vertrekt de Chinese migrant met valse paspoorten-geleverd door de Nigeriaanse maffia-naar Portugal, een Schengen land.

viii. Socio-economisch profiel

Aangezien het bronnenmateriaal over illegale Chinese migranten veelal gegevens van gerechtelijke of politionele aard is en bijgevolg gefragmenteerd, is het niet evident een grondige analyse te maken van het socio-economische profiel. Toch zijn er indicaties en studies die een representatief beeld kunnen geven van deze groep. In de internationale literatuur over illegale Chinezen zijn reeds vele getuigenissen verzameld van illegale migranten (Chin 1999, Pieke 2004). Bovendien verschaft het Hyppocrates onderzoek inzake casusgevallen van slachtoffers mensenhandel in 3 Europese landen, waaronder België een schat aan informatie. In dit rapport is een analyse gemaakt van het Chinese slachtofferprofiel. Deze profielanalyse is gefundeerd op verschillende juridische dossiers van economische exploitatie en smokkel. Vele slachtoffers hebben als eindbestemming Engeland of de Verenigde Staten, maar tijdens het traject zijn ze aangehouden in België. Ze hebben schulden gemaakt tegenover hun trafikanten, die eventueel afbetaald worden door te gaan werken in Chinese restaurants. De Chinese slachtoffers zijn meestal mannen in de leeftijdscategorie ouder dan 25. Ze zijn voornamelijk afkomstig uit Fujian, Zhejiang of Shanghai. De reden voor hun vertrek is economisch. Vaak wordt verwezen naar 'geld verdienen voor de familie'.

Onder de geïnterviewde illegale Chinezen, duiken dezelfde karakteristieken op. Het is voornamelijk een mannelijke migratie, waarvan de leeftijd schommelt tussen 25-35 jaar. De meesten hebben een vrouw en een kind in het land van herkomst. Vaak wonen de ouders ook bij de familie. De motivatie tot vertrek is eveneens gesitueerd in 'het geld verdienen voor de familie', die door de economische hervormingen en familiale problemen (ziekte, scheiding, overlijden van ouders, enz.) in een financieel kwetsbare positie is terechtgekomen. Vaak zijn zij de enigen die de kost verdienen

voor de ganse familie. Eén persoon uitgezonderd, hadden de meeste illegale Chinezen geen hogere opleiding genoten in het land van herkomst.

Er is echter meer onderzoek nodig om dit profiel bij te stellen. Uit de getuigenissen en de literatuur is duidelijk naar voren gekomen dat ook vrouwen een integraal deel uitmaken van de nieuwe Chinese migratie. Niet begeleide minderjarigen komen in mindere mate voor in België maar des te meer in andere EU landen en elders.

ix. Het leven als een illegaal

Alle bevraagde illegale migranten hebben zich neergelegd bij hun levenswijze als illegaal, op één persoon na. Hoewel het werk zwaar is en de werkuren lang, hebben ze het geld broodnodig om de mensensmokkelaars terug te betalen en om hun familie te onderhouden.

Ik werk als kok in een meeneemrestaurant. Het zijn lange werkdagen. Het werk zelf is ook vermoeiend. Maar dat is niet erg. Om geld te verdienen, moet men werken. En ik heb dat geld nodig. Ik verdien hier 500 euro per maand en in China 300 yuan (30 euro). Man, leeftijd: eind 20.

Drie bevraagde Chinezen verklaarden dat ze op vakantie waren in België bij vrienden of kennissen. Ze werden opgepakt wegens verdenking van zwart werk in de keuken en in de renovatie. Twee personen kwamen uit Italië en één uit Spanje; twee personen verklaren dat ze geen illegaal zijn in voornoemde landen en begrijpen bijgevolg hun vasthouding niet. Alle drie willen terugkeren naar Italië of Spanje gezien het ruime werkaanbod voor Chinezen, niet enkel in de restaurant sector maar ook in de lederverwerking en renovatie. Ze willen niet in België blijven wegens een te krappe arbeidsmarkt voor (illegale) Chinezen.

Ik woon en werk in Spanje. Daar is veel werk. Er zijn heel veel mensen van mijn streek (Zhejiang) in Spanje. België is niet interessant. Ik wil terug naar Spanje. Man van 26 jaar.

Ik woon al drie jaar in Spanje, eerst in Barcelona en daarna ben ik naar Salamanca gegaan. Het leven in Spanje is ok. Ik heb vrij snel papieren gekregen. Er is een grote gemeenschap Chinezen. En er is altijd werk. Een man van 24 jaar.

Ik ben geen illegaal. Ik woon sinds ik klein ben bij mijn oom, die een lederatelier in Milaan heeft. Ik ben nooit naar school gegaan, niet in Hong Kong toen ik een kind was en niet in Italië toen ik er op mijn 8ste jaar door mijn oom thuis opgesloten werd. Ik kan enkel Chinees (Kantonees en Mandarijns) spreken, naast Italiaans. Voor ik naar België kwam op bezoek bij vrienden van mijn oom werkte ik in het atelier van mijn oom. Man van 28 jaar.

De enige vrouw onder de bevraagde illegale Chinezen is er niet in geslaagd werk te vinden in België

Na een tocht van 3 à 4 maanden kwam ik eindelijk aan in België. Omdat ik geen werk vond, ging ik terug naar de safehouse, waar ik eerst werd vastgehouden. Ik had geen andere keuze want niemand wou me aannemen. Alleenstaande vrouw met baby. Vrouw van 29 jaar.

De enige die kloeg over het harde werk is een man van 36 jaar, die leraar was in China.

Het is bijzonder hard, het leven als illegaal. Ik verdien wel 800 euro maar het werken in de keuken is fysiek heel zwaar. Ik heb overal pijn en de laatste tijd heb ik last van rugpijn. Ik durfde niet naar de dokter te gaan omdat ik geen papieren heb. Ik had toen ik er werkte nog een goed contact met mijn baas. Maar nu ik opgepakt ben, kijkt hij niet meer naar me om. Mensen zijn hier heel koud. Ik voel me hier heel eenzaam. In China is iedereen vriendelijker en warmer voor elkaar. Wat een slecht leven. Weet je, ik was sowieso van plan terug te keren naar China, voordat ik aangehouden werd. Intussen heb ik wat geld kunnen terugsturen (400 euro) naar huis. Met dat geld is o.a. mijn vader naar de dokter kunnen gaan. Het is goed geweest. Ik wil terug.

x. Terugkeer

Gegevens over het vrijwillige terugkeerbeleid zoals het REAB programma, verschaffen geen informatie over het terugkeerpatroon van Chinezen, aangezien ze zich niet of nauwelijks inschrijven in dit programma. Uit de cijfers van de Dienst Vreemdelingenzaken is het aantal gedwongen uitwijzingen van Chinezen relatief hoog in vergelijking met andere Europese landen. Dit heeft enigszins te maken met de actieve meewerking van de Chinese ambassade in Brussel.

Volgens de literatuur en beleidsrapporten is terugkeer moeilijk voor deze groep omwille van verschillende redenen. Vooreerst is er de schuld, die de meesten nog dienen terug te betalen aan de mensensmokkelaars. Ten tweede is er sprake van gezichtsverlies bij terugkeer. Het wordt aangezien als het falen van het migratieproject. De familie rekent op de teruggestuurde deviezen, die aangewend worden voor consumptie en investering. Bovendien verhoogt migratie het aanzien van de familie. Naast het symbolische effect vergroot migratie ook het netwerk van de familie met transnationale banden. Last but not least zijn er de zware sancties voor degenen, die op illegale wijze het land ontvlucht zijn.

Dit verklaart waarom de bevraagde illegale Chinezen zich kost wat kost verzetten tegen terugkeer. Zelfs fysiek geweld kan hen er niet toe brengen om mee te werken met de autoriteiten. Het is 'een weg die naar de dood leidt' (*si yi tiao lu*).

Ik wil onder geen enkele voorwaarde terugkeren. Ik ben de enige, die de kost verdient in de familie. Ik heb 40.000 yuan (4000 euro) schulden gemaakt en ik heb er nog geen fractie van terugbetaald. Ik heb maar twee maanden gewerkt en dan ben ik opgepakt. Ik heb in die twee maanden 1000 euro verdiend. In China verdien ik 300 yuan (30 euro) per maand. Hoe kan ik dat bedrag bij elkaar krijgen met zo'n laag loon. Trouwens, voordien kwam ik amper rond. Ik kon mijn familie niet onderhouden. Mijn vrouw is ziek en mijn schoonmoeder is hoogbejaard. Mijn zoon van 11 jaar gaat niet naar school omdat we het schoolgeld niet kunnen betalen. Nu zit ik al 8 maanden vast en ik heb in al die tijd geen geld kunnen terugsturen. Ze hebben het echt moeilijk nu. Teruggaan is 'siyi tiao lu' Man, leeftijd: eind 20.

Ik kan echt niet terug naar China. Ik heb geen geld verdiend omdat ik geen werk heb kunnen vinden. Het weinige geld dat ik had, heb ik aan de mensensmokkelaars betaald. Maar vooral: hoe kan ik de mensen aankijken als ik terugkom met een kind van een man, die me in de steek heeft gelaten. Vrouw

4. Besluit

Deze paper heeft als eerste doelstelling een analyse te maken op basis van beschikbaar cijfermateriaal en andere objectieve bronnen van de huidige migratie uit China naar België. Aangezien migratie best kan gezien worden als een configuratie van verschillende actoren en processen in de landen van herkomst, doorreis en bestemming, wordt ook aandacht besteed aan de Europese dimensie. Het plaatsen van de Chinese diaspora in de historische en de ruimtelijke context geeft aan dat migratie geen éénrichtingsstroom is maar veeleer een flexibel bewegingsproces tussen verschillende landen.

Onder de categorie van legale migranten verdient de steeds groter wordende groep van studenten en navorsers aandacht. De studentenpopulatie kent een gestage jaarlijkse groei van 15%. Ramingen wijzen aan dat het aantal in 2010 49.000 zal bedragen en in 2020 130.900 (Shen 2004). De toename van studentenmigratie heeft verstrekkende gevolgen voor het gastland, België/EU en China. Voor België en de EU draagt deze migratie bij tot de versterking van de economische en commerciële relaties met China. Dit is nu reeds zo in het geval van Australië. Voor China is het een tweesnijdend zwaard. Enerzijds brengt deze migratietype kennisoverdracht mee en integratie in de wereldgemeenschap. Anderzijds betekent dit eventueel ook een immens verlies aan financieel en menselijk kapitaal. Om een win-win situatie te creëren en dienen volgende criteria vervuld te worden. Een efficiënte migratiebeleid is gebaseerd op coördinatie en co-operatie tussen instellingen. Informatieuitwisseling tussen intergouvernementele en intragouvernementele instanties dient op touw gezet te worden voor de regulering van de onderwijsmarkt en de wederzijdse erkenning van academische kwalificaties. België en de EU hebben er baat bij een postgraduate dienst op gang te zetten voor Chinese afgestudeerden zodat hun potentieel-menselijke kapitaal, kennis en financiële draagkracht ten volle benut kan worden. Betreffende de uitstroom moet China aantrekkelijke terugkeerprogramma's formuleren zoals voordelen, die hoogopgeleiden genieten bij hun terugkeer naar China. Het nieuwe beleid vervat in de '12 woorden benadering' van wijlen Deng Xiaoping (steun internationale studies, moedig terugkeer aan en garandeer

bewegingsvrijheid) voorziet reeds tal van incentives om terugkeer aantrekkelijker te maken: hogere salarissen, gunstige belastingstarieven, voordelige zakenleningen, woningsubsidies, enz. Een goede praktijkvoorbeeld is o.a. de oprichting van industrieparken voor terugkeerders. Het profiel van de student is ook over de jaren gewijzigd. De pioniers in de periode 1978-1985 waren postgraduate studenten die met de financiële steun van de overheid naar het buitenland gestuurd werden om zich te bekwamen in specifieke wetenschappelijke domeinen. Tot het begin van 1990 was het enkel de elite die de kans had te studeren aan buitenlandse onderwijsinstellingen. Sindsdien is buitenlandse studie een courante praktijk geworden en toegankelijk voor een steeds grotere groep. Bovendien wordt de overzeese studentenpopulatie alsmar jonger.

Eénzelfde trend is merkbaar onder de zakenreizigers en in de nabije toekomst ook onder de groep van toeristen. Toerisme is een zeer snel groeiende sector in China. De groei is merkbaar in internationale reizen maar ook in reizen in China zelf. Op vlak van internationale toerisme is het aantal uitreizen uit China verviervoudigd. In 2003 bedroeg het aantal internationale reizigers 20,22 miljoen. Van deze groep bezocht minder dan 1 percent Europa. Er is duidelijk ruimte voor groei van Chinees toerisme naar Europa, temeer omdat sinds 1 september 2004 27 Europese landen het ADS *Approved Destination Status* met China gesloten hebben. Het bekomen van het ADS statuut is belangrijk omdat de uitreisbepalingen voor internationale reizen geregeld worden door dit systeem.

De categorie van gezinsherenigers is tot dusver verwaarloosbaar.

Dat de nulmigratie op economisch vlak ingevoerd in het midden van de 70er jaren geen succes heeft gekend wordt aangetoond door de aanwezigheid van illegale economische migranten in België en de EU. De vraag naar flexibel arbeidskracht op de zwarte/illegale arbeidsmarkt is zo robuust en bijgevolg aanlokkelijk voor migranten niettegenstaande de ontbering en de risico's die ze lopen tijdens de overtocht en hun precaire situatie in het doorreis- en bestemmingsland. Migratie is een gegeven dat tot de verbeelding spreekt van de meeste Chinezen. Voor de enen gaat het om een overlevingsstrategie, voor anderen is het de uitgelezen manier om sociale promotie te maken voor zichzelf en de familie. De migranten zien zichzelf doorgaans niet als slachtoffers maar als ondernemende jonge mensen die iets willen bereiken in het leven. Zij die onderschept worden, zien de straf of de opsluiting als een onrechtvaardigheid omdat ze geen kwaad hebben aangericht aan derden. Sommigen zijn echter wel getraumiseerd door de moeilijke tocht onderweg of door het gebrek aan werk in het land van bestemming.

Er zijn weinig aanwijzingen dat de migratiedruk vanuit China in de nabije toekomst gaat luwen. Integendeel, met de economische expansie van China en de daarmee gepaard gaande demografische en sociale veranderingen is de kans reëel dat de migratie toeneemt in de verschillende categorieën: studenten en wetenschappers, hoogopgeleiden, toeristen, illegale economische migranten en in het kielzog van de andere categorieën wellicht ook gezinsherenigers.

Bibliografie

Akinbingul, F. (2003) *Knooppunt Istanbul. Mensensmokkel via Turkije*. Amsterdam: Meulenhoff.

Archimbault, C. (1987) Boeren landlopers: migranten uit Oost-Europa. In G. Benton en H. Vermeulen (eds) *De Chinezen*, pp. 26-26. Muiderberg: Coutinho.

Baker, H. (1994) Branches all over: the Hong Kong Chinese in the United Kingdom, in R. Skeldon, *Reluctant exiles? Migration from Hong Kong and the New Overseas Chinese*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Bakken, B. (ed) (1998) *Migration in China*. Nordic Institute of Asian Studies.

Binnenlandse zaken. Strategic Analysis on Emigration in Albania. Belgian Immigration Liaison Officer. Tirana, December 2001.

Canadian Tourism Commission (2001) *Research on the Chinese Outbound Travel Market Report*. Research Report 2001-3. Ottawa: Canadian Tourism Commission.

Davin, D. (1999) *Internal Migration in Contemporary China*. Basingstoke: MacMillan.

De Tanguy, A. (2004) *La grande migration. La Russie et les Russes depuis l'ouverture du rideau de fer*. Parijs: Plon.

Eberstein, B. (1988) *Hamburg-China: Geschichte einer Partnerschaft (Hamburg-China: een geschiedenis van partnerschap)* Hamburg: Christians

Gao Y. (2004) Chinese migrants and forced labour in Europe. Working Paper. InFocus Programme on Promoting the Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: International Labour Office

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding. Jaarverslag mensenhandel. *Beeldvorming van de mensenhandel en analyse van de rechtspraak*. Mei 2001.

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding. *Jaarrapport Mensenhandel. Analyse vanuit het slachtofferprofiel*. December 2004. (Stef Janssens)

Journal Pacifique (le) *Le secteur du tourisme en Europe voit l'essor du marché chinois*. 7/9/2004.

Kloppenburger, F. (2004) *De Chinese restaurants in Amsterdam. Onderzoeksverslag Stage Stadssociologie*. Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES): Universiteit van Amsterdam.

Kyle, D. and Liang, Z. (2001) *Migration Merchants: Human Smuggling from Ecuador and China*. University of California-San Diego: The Center for Comparative Immigration Studies. Working paper N. 43. October.

Larin, A. (1998) Chinese in Russia: A Historical Perspective. In G. Benton and F. Pieke (eds) *The Chinese in Europe*, pp. 281-300. Basingstoke: MacMillan.

Liang, Z. en Ma, Z.D. (September 2004) China's Floating Population: New Evidence from the 2000 Census. *Population and Development Review* 30(3): 467-488.

Ma Mung, E. (2000) *La diaspora chinoise géographique d'une migration*. Paris: Geophris

Pang, C.L. (1993) *Tussen inpassing en identiteit. De Chinese gemeenschap in België*. Leuven: HIVA.

Pang, C.L. (1998) Invisible visibility: intergenerational transfer of identity and social position. Chinese women in Belgium. *Asian and Pacific Migration Journal*. Vol. 7(4): pp. 433-542.

Pang, C.L. (2000) Past and present in Chinese diaspora formations with special reference to Europe. (Unpublished) paper presented to the Summer School in Ceccina, July 2000.

Pang, C.L. (2002) From 'invisible' to unwanted immigrants? The Chinese communities in Belgium. *Globalization and diasporas. Migration*. 33/34/35.

Parker, D. (1998) Chinese People in Britain: Histories, Futures and Identities. In Gregor Benton en Frank N. Pieke (eds) *The Chinese in Europe*, pp. 67-95. Basingstoke: MacMillan.

Pieke, F. N. (1987) De restaurants, in Benton, G. en H. Vermeulen, *De Chinezen*. Muiderberg: Dick Coiutinho.

Pieke, F.N. en Benton, G. (1998) The Chinese in the Netherlands. In G. Benton and F. Pieke (eds) *The Chinese in Europe*, pp. 125-67. Basingstoke: MacMillan

Ong, A. and Nonini, D. (1997) *Ungrounded Empires. The Cultural Politics of Modern Chinese Transnationalism*. New York, London: Routledge

Rijkschroeff, B.R. (1998) *etnisch ondernemerschap. De Chinese horecasector in Nederland en de Verenigde Staten van Amerika*. Capelle a/d IJssel: Labyrint Publication.

Shen, W. (2004) *Chinese Student Migration in the UK*. Niet gepubliceerd paper, voorgedragen op de Marie Curie Conferentie, Firenze.

Skeldon, R. (ed) *Reluctant exiles? Migration from Hong Kong and the new Overseas Chinese*. Hong Kong: Hong Kong University Press.

Tang, S.P. (2002) The future of the Shanghai Cooperation Organization, http://www.ntu.edu.sg/idss/Perspective/research_050223.htm

Thuno, M. (1999) Moving Stones from China to Europe: The dynamics of emigration from Zhejiang to Europe. In F. Pieke and Hein Mallee (eds) *Internal and International Migration: Chinese Perspectives*, pp. 159-80. Richmond: Curzon Press.

Van der Putten, J. (2004) De Chinezen komen. *De Groene Amsterdammer*, 13/3/04. http://www.groene.nl/2004/0411/jvdp_china.html

Watson, J. (1975) *Emigration and the Chinese lineage*. Berkeley: University of California Press.

Xiang, B. (2001) Emigration from China: A Sending Country's Perspective, in Laczko, F. *EU-IOM Project Understanding Migration from China to Europe*. Geneva: IOM

Xinhuanet-English. http://news.xinhuanet.com/english/2004-07/03/content_1569020.html

Wubben, H.J.J. (1986) *'Chineez en ander Aziatisch ongedierte': lotgevallen van Chinese immigranten in Nederland, 1911-1940*. Zutphen: De Walburg Pers.